

3: 33 073.8 334
Українська Академія державного управління при
Президентіві України

*Елізабет Дербін
Олександр Кілієвич*

Економічна теорія і державний сектор

↳ Теорія

↳ Практика

↳ Термінологія

↳ Джерела

Українська Академія
державного управління
при Президентіві України

Київ
БІБЛІОТЕКА

Видавництво УАДУ

1997

ІНВ. № _____

ББК 65

Д 36

Дербін Елізабет Ф., Кілієвич Олександр Іванович.
Економічна теорія і державний сектор: теорія,
**практика, термінологія, джерела / Навч. посібник. -К.:
УАДУ при Президентові України, 1997. - 108 с.**

Посібник побудовано на основі лекцій, які були прочитані проф.Е.Дербін в УАДУ у жовтні 1995 року. Включає текст лекції та завдання для семінарських занять, англо-український словник вжитих термінів, глосарій, в якому наведено тлумачення близько 250 понять у галузі економічної теорії і державного управління, дослідження з проблем вивчення економічної теорії державними службовцями та бібліографію.

Посібник буде корисним при вивченні курсів "Основи економічної теорії", "Мікроекономіка", "Економічна політика держави"; він необхідний для розуміння економічного підґрунтя соціальної політики держави.

Розрахований на слухачів Академії, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, викладачів, наукових співробітників, працівників державних установ. Корисний при вивченні англійської мови.

Посібник видано за часткової фінансової підтримки Програми співробітництва університетів (University Partnership Program) Інформаційного агентства Сполучених Штатів Америки (USIA) та фонду *The Pew Charitable Trusts* у рамках проекту, який здійснює Вища школа державної служби Роберта Ф.Вагнера Нью-Йоркського університету.

Рецензенти: Багал Ю.М., д-р екон. н.,
Дзюбик С.Д., д-р екон. н., проф.

ISBN 5-8238-0518-7

- © Елізабет Дербін, розділи I-II, 1995-1997.
- © Олександр Кілієвич, розділи III-V, 1997.
- © Валерій П'ятницький, дизайн, макет, 1997.

Зміст

Передмова5

Розділ I 7-32

Економічна теорія і державний сектор

Лекція професора Елізабет Дербін

Вступ.....7

1. Розуміння мови економіки 10

2. Три фундаментальні економічні ідеї..... 11

(А) Рідкісність ресурсів і альтернативна вартість 11

(Б) Ринки для товарів і послуг, які виробляються у державному секторі 16

(В) Концепція ринкової ефективності 18

3. Неспроможність ринку як обґрунтування державного втручання в ринкову систему 21

(i) Неспроможність ринку в теорії 21

(а) Суспільні блага 21

(б) Зовнішні ефекти 23

(ii) Неспроможність ринку на практиці 25

(а) Брак інформації 26

(б) Галузі із спадною вартістю виробництва . 27

(iii) Суспільству не подобаються результати роботи ринку: ситуація політичної, соціальної або моральної неспроможності..... 30

Розділ II 33-48

Вправи з мікроекономіки

Семінар 1. Ринок послуг міського наземного транспорту у Києві 33

Семінар 2. Ринок послуг міського наземного транспорту у Києві (продовження).... 41

**Економічна теорія для державних службовців:
проблеми змісту, методичного забезпечення та
термінології**

1. "Економікс" та "математикс",
або що вивчати ?..... 49
2. Західна економічна освіта: погляд з України.. 52
3. Сучасна економічна думка України та Росії ... 61
4. Проблеми економічної термінології 67

Розділ IV**71-93**

Глосарій

Розділ V**94-99**

Англо-український словник економічних термінів

Бібліографія 100-106

Передмова

Цей посібник побудовано на основі лекцій, які були прочитані професором Нью-Йоркського університету Елізабет Дербін в Українській Академії державного управління при Президентові України у жовтні 1995 р. за програмою курсу економічної теорії для майбутніх магістрів державного управління, та проведених **семінарських занять**.

Принципи економічного аналізу, які висвітлені в книзі, проблеми співвідношення ринкового і державного секторів, визначення меж державного втручання, підходи до знаходження компромісу між ефективністю і справедливістю, відповідний досвід країн із розвинутою змішаною економікою є надзвичайно цікавими і для нашої країни з її перехідною економікою.

До посібника також увійшло дослідження **“Економічна теорія для державних службовців”** з аналізом світового досвіду вивчення економічних дисциплін, методичного забезпечення програм економічної освіти та використання відповідної термінології.

На сьогодні українська термінологія сучасної економічної теорії, яка має в основному іншомовне походження, ще недостатньо відпрацьована; через це, а також з метою надання допомоги тим, хто вивчає англійську мову, до книги включено **Англо-український словник вжитих термінів та Глосарій**.

Глосарій, що включає близько 250 термінів у галузі економічної теорії і державного сектора, може розглядатись як самостійна складова частина цього видання. До нього включено поняття, які згадуються в лекціях або завданнях для семінарських занять. Терміни, які визначаються безпосередньо в тексті лекції, виділені жирним шрифтом. Терміни, які в лекції не визначені, але коментуються у глосарії, набрані курсивом.

Бібліографія охоплює видання останніх років з проблематики посібника, здійснені в Україні та Росії, посилання на оригінали перекладених українською та російською мовами книг, термінологічні словники, а також

низку популярних у своїх країнах англомовних підручників, які є в бібліотеці УАДУ.

Посібник буде корисним при вивченні курсів "Основи економічної теорії", "Мікроекономіка", "Економічна політика держави"; "Державні фінанси" у програмах підготовки бакалаврів та магістрів відповідного профілю, він також необхідний для розуміння економічного підґрунтя соціальної політики держави. Розрахований на слухачів Академії, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, викладачів, наукових співробітників, державних службовців.

Робота над посібником проводилась на кафедрі економіки і фінансів УАДУ та у Вищій школі державної служби імені Р.Вагнера Нью-Йоркського університету. Переклад лекції і семінарів Елізабет Дербін (розділи I, II) здійснений Світлоною Соколик, наукова редакція перекладу та інші матеріали посібника (розділи III-V) підготовлені Олександром Кілієвичем.

У роботі над посібником значну допомогу при редакційному опрацюванні тексту, підготовці глосарія та словника надав канд. екон. н. Валерій П'ятницький, заступник начальника управління багатостороннього економічного співробітництва МЗЕЗторгу України. Ця робота не могла б з'явитись без всебічної підтримки з боку доктора Богдана Кравченка, проректора та канд. екон. н., доц. Івана Розпутенка, завідувача кафедрою економіки і фінансів УАДУ при Президентові України. Корисні поради і рекомендації надали рецензенти - д-р екон. н. Юрій Бажал, зав. відділом Інституту економіки НАН України та д-р екон. н., проф. Степан Дзюбик.

У Глосарії та Словнику використовуються такі умовні позначення:

☞	дивись;
☞	синонім;
◇	також.

Економічна теорія і державний сектор

Лекція професора *Елізабет Дербін*¹

Вступ

Розмова сьогодні піде про те, що, на мою думку, корисно знати про *економічну теорію* студентам у галузі *державного управління* як управлінцям у державному секторі². Я викладаю *мікроекономіку, державну політику і соціальну політику* у вищій школі державного управління 20 років, безпосередньо займалась дослідженням ролі *державної влади в ринкових економіках*, а також історією цього питання. Нещодавно я розробила і прочитала курс "Жінка і управління в державному секторі", який був дуже популярним серед слухачів, оскільки 70% наших студентів - жінки³. Мої останні дослідження присвячені

¹ Лекція прочитана слухачам Української Академії державного управління при Президентіві України у жовтні 1995 року, Київ. Рукопис доопрацьований у липні 1996 року, Нью-Йорк, США.

² Проблематика лекції ще недостатньо висвітлена у вітчизняній літературі. Зокрема, відсутні спеціальні підручники з економічної теорії, орієнтовані на підготовку фахівців у галузі державного управління. В західній системі економічної освіти ці питання вивчаються в курсах "Економічна теорія державного сектора" [2, 109, 134, 135] і "Державні фінанси" [90, 98, 123, 124, 128, 131].

³ У Вищій школі державної служби ім. Роберта Вагнера Нью-Йоркського університету, США.

переформулюванню принципів соціальної політики з використанням економічних ідей щодо ризику і створення сім'ї.

Сьогодні наша тема дуже загальна. Я хочу пояснити, чому я вважаю, що економічне мислення⁴ є важливим для державних управлінців, і, зокрема, чому корисно знати економічну теорію ринкової системи. Багато наших студентів не можуть зрозуміти, навіщо їм треба вивчати такий нудний і складний предмет, який, здається, не має жодного відношення до того, чим вони займатимуться як державні управлінці. Можливо, ви думаєте так само. Я говорю їм і говорю вам, що, на мою думку, економічна теорія корисна з багатьох причин. Хочу спинитися на трьох із них:

- (1) По-перше, як державні управлінці ви у своїй професійній сфері, ймовірно, будете зустрічатися все більше з економістами-ринковиками із Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Європейського союзу, урядових структур США та Школи Вагнера.
- (2) По-друге, існує кілька фундаментальних економічних концепцій, які особливо корисні для державних управлінців. Зокрема:
 - (А) центральна концепція *рідкості ресурсів* і пов'язане з нею поняття *альтернативної вартості*;
 - (Б) концепції *ринку* стосовно *товарів і послуг*, які виробляються державним сектором;
 - (В) концепція *ефективності* з точки зору економістів.

⁴ Найкраще доступне видання, спрямоване на розвиток стилю економічного мислення, - підручник П.Хейне [81].

(3) Третя причина (так само важлива, як і дві попередні) полягає в тому, що існують проблеми політики, які не може розв'язати *ринкова система*. Ми називаємо такі ситуації "неспроможністю ринку", і ними можна скористатися для визначення причин, з огляду на які *державна влада* завжди відіграватиме ключову економічну роль; тобто з'ясувати, чому реалістичною *економічною моделлю* є змішана економіка, в якій провідна роль однаковою мірою належить як *ринку*, так і *державним структурам*.

Сьогодні нагальним питанням для України є розширення *приватного ринкового сектора* і приватизація виробництва багатьох товарів та послуг, які перебувають у сфері діяльності *центральної і місцевих органів влади*. Але я вважаю, що студенти, які вивчають *державне управління і місцеве самоврядування*, повинні також навчитися визначати ситуації, за яких органи влади мають відіграти певну роль. Ця роль не повинна бути завжди однаковою, вона має змінюватися залежно від виникнення різних причин для *втручання в роботу ринкової системи*. Я хочу окреслити і обговорити три види ситуацій, коли ринок не спрацьовує:

- (i) неспроможність ринку в теорії;
- (ii) неспроможність ринку на практиці;
- (iii) суспільство не задоволене *результатами роботи ринкової системи*, і особливо, коли діяльність ринку є причиною *несправедливості, а отже нерівності*.

1. Розуміння мови економіки

Спилюсь на цьому коротко. По-перше, треба розрізнати вивчення макроекономіки і мікроекономіки.

Макроекономіка, як відомо, займається національною економічною політикою, ключовими питаннями стабілізації, інфляції, інвестицій і економічного зростання, зайнятості і стану зовнішніх розрахунків. Я вважаю, що для того, аби зробити свій внесок в економічну політику України, ви повинні вивчати економічну теорію у значно більшому обсязі; вам треба серйозно спеціалізуватися в економіці, що неможливо зробити за рік, вивчаючи державне управління в Академії. Ви повинні розуміти, які існують макроекономічні проблеми⁵ і що уряд намагається зробити, аби їх розв'язати. Але мало ймовірно, що ви будете використовувати ці ідеї у своїй повсякденній роботі державних управлінців.

Однак ви можете засвоїти кілька корисних ідей з мікроекономіки, і саме на цих ідеях я і зосереджу вашу увагу. Вам необхідно зрозуміти, в який спосіб економісти розглядають проблеми, які питання їх цікавлять, де економічний аналіз може бути корисним, а де - ні. Економісти, як і інші фахівці, дуже добре вміють користуватися професійним жаргоном, щоб заплутати неекономістів. Вони також дуже самовпевнені; вони вважають, що мають відповіді на всі запитання і знають, як правильно розв'язати багато політичних проблем. Ви не повинні дозволити себе ошукати або ввести в оману. Отже, ви маєте добре

⁵ Макроекономічні проблеми висвітлюються у всіх підручниках з економічної теорії вступного рівня, наприклад, [19, 41, 70, 77], більш ґрунтовно - в підручниках [11, 20, 55, 65].

розуміти їхній жаргон, щоб знати, про що вони говорять, і розібратися в тому, що є дійсно корисним для аналізу вашої проблеми, а що - просто їхньою точкою зору. Аби допомогти вам у цьому, я б хотіла більше часу присвятити основним поняттям мікроекономіки.

2. Три фундаментальні економічні ідеї

(А) Рідкісність ресурсів і альтернативна вартість

У найпростішому вигляді економічне мислення можна представити таким чином:

- (а) Існують варіанти вибору, тобто - альтернативи. Якщо варіантів вибору, або альтернатив, немає, не існує і *економічного рішення*, яке можна прийняти. Майте на увазі, що рішення не робити нічого є альтернативою рішенням щось зробити.
- (б) Існують обмеження, зокрема, будь-яке суспільство обмежене в ресурсах, які є в його розпорядженні, а окремі люди обмежені в розпорядженні *ресурсами* (наприклад, скільки своєї *праці* вони можуть запропонувати на *ринку праці*, скільки *капіталу* вони можуть запропонувати на *ринку інвестицій*, скільки *землі* вони мають у власності, яку можуть або обробляти самі, або здавати в оренду іншим). Таким чином, варіанти вибору є певною мірою обмеженими; ви не можете мати все. Якщо не існує обмежень, не існує і *економічної проблеми*. Наявність обмежень означає, що для того, аби зробити *найкращий можливий вибір*, суспільство чи окрема людина мають вибрати найкращу для

них комбінацію ресурсів (з-поміж усіх різноманітних варіантів їхнього використання), або, як це називають економісти, знайти оптимальний варіант - такий, коли *максимізуються вигоди та мінімізується вартість*. Для економіки в цілому, коли кожен досягає свого оптимального варіанту, це має назву оптимального розподілу ресурсів.

Рідкісні ресурси мають цінність, оскільки їх можна використати в різний спосіб. Таким чином, альтернативна вартість якогось блага - це ті блага, якими треба поступитись, щоб отримати більше саме цього блага. За відомою економічною концепцією, вартістю додаткової зброї є масло (або, інакше кажучи - товари народного споживання), яким треба поступитись, щоб випустити більше зброї⁶. Моя знайома в Києві сказала мені, що їй не подобається величезний монумент Матері-батьківщині через те, що вона думає про ту кількість шкіль, які можна було побудувати на ці гроші; це яскраво ілюструє сутність альтернативної вартості - наявність компромісу між отриманням більше одного чи іншого; альтернативна вартість є точним мірилом того, наскільки ви мусите поступитися в чомусь одному, щоб отримати більше в чомусь іншому. Суспільство приймає такі рішення постійно, особливо стосовно того, на що урядові слід витрачати гроші, які надійшли від збирання податків з населення. Часто нам не подобаються варіанти, з яких суспільство має вибирати, приміром, між збільшенням інвестицій в економічне зростання (більше доріг, шкіль, можливостей для навчання державних управлінців) і підвищенням пенсій для пенсіонерів; але це окреме

⁶ Хрестоматійний приклад з відомого підручника економічної теорії П.Семюелсона [70, с.55-58].

питання, яке відрізняється від оцінки самого наведеного компромісу: якою мірою ми волиємо поступитись економічним зростанням, щоб збільшити допомогу пенсіонерам, і, навпаки, якою частиною доходів пенсіонерів ми готові поступитись, щоб досягти підвищення і прискорення економічного зростання.

Я хотіла б звернути увагу на те, що це також є корисним концептуальним інструментом для управлінців. Як ви добре знаєте, керівники часто відчувають серйозні обмеження щодо кількості працівників, яких вони мають за штатом, або в обсязі *ресурсів*, якими вони можуть розпоряджатись; над ними також завжди тяжіє скорочення витрат державних грошей. Це стало серйозною проблемою у багатьох країнах, не лише в Україні. Мислення у термінах *альтернативної вартості* може допомогти вам як керівникам вирішити, як краще організувати наявні трудові ресурси. Якщо нам треба взяти якесь нове завдання, то чим доведеться поступитися з продукції, яку ми виробляли, щоб виконати це завдання? Або коли треба скорочувати штат, що приведе до більшого згорання випуску продукції: скорочення цих робітників чи інших? В економічній термінології це еквівалентно запитанню, що є *додатковим продуктом*, або *граничним продуктом*⁷ даного робітника чи групи робітників, і як робітники порівнюються один з одним. Щоб прийняти *оптимальне рішення*, треба вибрати такий альтернативний варіант, який дасть найбільший додатковий продукт на одиницю додаткових витрат. Одного разу моя студентка, яка вивчала державне управління, зізналась, що вона не завжди під час навчання добре

⁷ Поняття граничного продукту - результат застосування математичного апарату граничного аналізу в економічній теорії, починаючи з 70-х р. XIX ст. (маржиналістська революція) [6, 26, 27, 52].

розуміла деталі економічних моделей, але коли почала працювати і мусила вибирати одну із двох справ, котрі вимагали її уваги, тоді вона почала думати про те, яка з її дій обіцяє найбільшу віддачу. Це саме той спосіб мислення, якого ви можете набути, вивчаючи економіку. Він є найбільш загальним і, можливо, найбільш цінним, оскільки дає вам можливість знайти шлях до прийняття правильних рішень.

Іншим яскравим прикладом *принципу альтернативної вартості* є вибір, перед яким опиняються чоловіки і особливо жінки, коли їм треба вирішити, чи виходити на *ринок праці*, аби працювати за гроші, чи залишатися вдома. Класичний економічний аналіз цього рішення - це *вибір між цінністю благ*, які робітники мали б змогу придбати за зароблені гроші, *та цінністю відпочинку*⁸, який би вони мали, якби не працювали. Таким чином, *альтернативною вартістю роботи* є вільний час для відпочинку, який втрачається, якщо людина йде працювати, а *альтернативною вартістю відпочинку* є цінність товарів та послуг, від яких доводиться відмовлятися, якщо залишатися вдома. Сучасний аналіз засвідчує, що цей вибір не завжди можна застосувати до жінок, які схильні працювати і вдома - прати, прибирати, робити покупки, готувати їжу, доглядати за дітьми та літніми батьками замість того, щоб читати романи чи дивитись телевізор; основною відмінністю є те, що жінка не отримує гроші за таку роботу. Це особливо характерно для країн, де обмаль домашніх пристроїв та нерозвинута сфера послуг, що заощаджують час і зусилля при веденні домашнього господарства, як-то в

⁸ Вибір між цінністю благ (тобто можливістю отримати дохід на придбання благ) та відпочинком закладає основи для побудови теорії пропозиції праці [2, 51, 54, 56, 57, 77, 79].

Україні, де на ці клопоти витрачають більше часу, ніж у розвинутих країнах Заходу. Таким чином, якщо жінка вирішує йти працювати, її родина втрачає вигоди від неоплачуваної роботи, яку виконувала ця жінка вдома; це і є *альтернативною вартістю вибору жінки, що працює*. Якщо ж вона працює і вирішує покинути роботу, щоб доглядати за дітьми чи хворими родичами, альтернативна вартість її вибору дорівнюватиме цінності товарів та послуг, які можна було б придбати на її заробіток.

Звичайно, чоловіки також виконують вдома неоплачувану роботу, і в тій мірі, в якій це є *компромисом між цінністю їх домашніх послуг та цінністю їх заробітку*, це репрезентує альтернативну вартість їх рішення про те, скільки працювати вдома, а скільки - на ринку праці. Але фактично жінки несуть весь тягар домашньої роботи як в Україні, так і на Заході, при цьому вони одночасно працюють; і все більше й більше жінок залишаються на ринку праці навіть тоді, коли вони мають малу дитину. Тому багато економістів на Заході починають доводити, що жінки не матимуть цілковитої рівності доти, доки не буде рівності в неоплачуваній домашній роботі. Про Україну, де жінки мають значно більшу *матеріальну допомогу від держави по догляду за дітьми*, ніж, приміром, американські жінки, можна сказати, що суспільство в цілому робить свій внесок у вартість догляду за малими дітьми. Це також знижує *альтернативну вартість виховання дітей*; хоча рішення про те, скільки працювати і як довго залишатися вдома, є все ж таки *індивідуальним вибором* жінки та її родини, яке ґрунтується на концепції альтернативній вартості.

(Б) Ринки для товарів і послуг, які виробляються у державному секторі

В цьому розділі ми обговоримо застосування ринкових концепцій у державному секторі⁹.

По-перше, важливо визначити, що є *продукцією* або *продуктами державного сектора*. У Глосарії на рис.1 та 2, стор.75 можна знайти діаграму кругообігу в ринковій системі¹⁰. Вона допоможе розібратись у цих важливих поняттях з тим, щоб ви могли зрозуміти їх функції в системі як цілому. На діаграмі показані *ресурси* (або *фактори виробництва*), які використовує ринкова система і які належать *споживачам* або *домогосподарствам*, що *пропонують* їх на *ринках факторів*, а також *попит на ресурси* з боку *підприємців*, які використовують їх для випуску товарів і надання послуг. Підприємці, в свою чергу, *пропонують* вироблену продукцію на *ринках товарів*, де вона користується *попитом споживачів*. Споживачі отримують свої *доходи* від виплат на ринках факторів: вони отримують *заробітну плату* за *пропозицію своєї праці* на *ринку праці*; вони отримують *проценти* за *постачання капіталу* на *ринки капіталу*, а також *ренду* за надання *землі* в оренду. Підприємці можуть як отримувати *прибутки*, так і *зазнати збитків* від своїх операцій на ринку, тобто від здійснення подвійної функції *купівлі факторів виробництва на ринках факторів* і *продажу своєї продукції на ринку товарів*. Всі джерела доходів споживачів та підприємців використовуються для *купівлі товарів і послуг*.

⁹ Ринкові концепції у державному секторі аналізуються, насамперед, у [2, 29, 71, 90, 98, 109, 122, 124, 128, 134-136]; у підручниках для вступу [31, 70, 77, 84, 126], а також у поглиблених підручниках [4, 7, 11].

¹⁰ Ця діаграма, або модель кругообігу, детально розглядається в підручниках [15, 41, 70, 77].

Можливе місце державних структур у цій системі: *споживач* товарів і послуг на ринках товарів, *працедавець* на ринках факторів, а також *ціноутворювач* на деяких ринках. Але основними функціями держави є:

- (1) збирання *податків* зі споживачів, що зменшує *використовуваний дохід*;
- (2) витрачання цих грошей на виробництво товарів і послуг.

Проблема полягає в тому, що часто дуже важко визначити, що саме є фактичною *продукцією державної установи*; отже, насамперед, вам треба визначити, що виробляє ваша власна установа і як саме ¹¹.

По-друге, вам необхідно зрозуміти загальну роль державних установ як виробників і особливо функції державних управлінців як постачальників товарів та послуг, щоб зв'язати це з тим, що говорилося раніше про *альтернативну вартість*.

По-третє, вам необхідно усвідомити, що таке *попит на продукцію державних установ*, наскільки він важливий, як важко його визначити; і також пов'язати з власним досвідом. Таке економічне завдання є/було найважчим за *централізованої планової системи*.

І, нарешті, вам необхідно оцінити роль державної установи як *ціноутворювача*. Ціни у ринковій системі виконують як функцію інформації у межах одного ринку та між ринками, так і функцію відображення *цінності товарів для споживачів та вартості товарів з точки зору використання ресурсів*, які можна було б застосувати для виробництва інших товарів.

¹¹ Див. запитання до семінарських занять.

(В) Концепція ринкової ефективності

Концепція ефективності¹² є центральною у вивченні економічної теорії, і дуже важливо зрозуміти, що економісти вкладають у це поняття дещо відмінне від традиційного значення у повсякденному вжитку. Я вважаю, що всі ми розуміємо ідею про більш ефективне виробництво чого-небудь. Виробник може добитись більшої ефективності від своїх робітників; якась машина може виробляти більше болтів та гайок, швидше і надійніше, ніж інша; якась фабрика може випускати більше *продукції на одиницю вкладених ресурсів* від іншої. Визначення ефективності економістами все це включає; ми називаємо це мінімізацією вартості виробництва, або використанням найменшого обсягу рідкісних ресурсів на одиницю продукції. Однак економісти на цьому не зупиняються, вони вводять ще два аспекти у своє визначення повної системної ефективності.

По-перше, вони включають у визначення ефективності і *споживачів*. Вони стверджують, що на додаток до прагнення виробників *мінімізувати вартість* виробництва, споживачі намагаються *максимізувати задоволення* своїх потреб. Практично ми знаємо, що максимальне задоволення досягається тоді, коли споживачі не можуть збільшити міру свого задоволення, або *корисності*, шляхом купівлі іншої комбінації товарів і послуг; якби вони могли більшою мірою задовольнити свої потреби, купуючи більше телевізорів і менше квитків до кінотеатрів, то вони б це зробили. Простіше можна сказати, що не має значення, наскільки ефективно ви працюєте над випуском телевізорів, якщо люди не бажають їх купувати; тоді

¹² В лекції наводиться максимально спрощене пояснення концепції ринкової ефективності. Більш глибоко - [2, 27, 43, 52, 55, 56, 57, 79, 83].

вся система є неефективною. Інакше кажучи, *смаки та уподобання споживачів* є важливим елементом визначення ефективності з точки зору економістів. Система повинна виробляти такі речі, які хочуть і можуть купити споживачі, і в такій пропорції, яка відповідає їхнім бажанням, щоб називатись ефективною системою. Саме таке завдання є найважчим для виконання в системі *централізованого планування*, а ринок розв'язує його практично без зайвих затрат і зусиль. Потрібен величезний обсяг інформації щодо визначення того, чого саме хочуть споживачі. Збір цієї інформації є процесом, який коштує дорого і який залучає *рідкісні ресурси*. Ринок може здійснювати цю функцію досить просто - надаючи можливість споживачам самим вибирати, на що вони хочуть витратити свої гроші, і заохочуючи підприємців забезпечувати споживачів цими товарами за *конкурентними цінами*. Принаймні, так має відбуватися згідно з теорією, і, скільки існують *конкурентні ринки*, теорія спрацьовує досить добре. Знову проблема ефективності виникає тоді, коли ринки перестають бути конкурентними, коли вони якимось чином *монополізуються*.

По-друге, економісти визнають, що мусить бути *баланс на ринку між споживачами*, з одного боку, та *виробниками*, з іншого. Такий баланс дає гарантію, що ціни на товари відбиватимуть як їх цінність для споживачів, так і їх вартість з урахуванням використаних ресурсів. Більш сучасні теорії ринку також стверджують, що критерій ефективності виконується тоді, коли *ринки є конкурентними*.

Підсумовуючи, можна сказати, що є три умови для досягнення оптимальної ефективності:

- (1) мінімізується використання ресурсів для виробництва товарів і послуг;
- (2) максимізується задоволення потреб споживачів;
- (3) повинен існувати такий баланс між споживчою і виробничою сторонами ринку, щоб *ринкові ціни відбивали як цінність товарів для споживачів, так і вартість використаних ресурсів.*

Такий оптимальний розподіл ресурсів може мати місце тоді, коли всі ринки є повністю конкурентними, або, інакше кажучи, коли є стільки покупців і продавців, що ніхто не може *монополізувати* жоден ринок. Слід також зауважити, що фактичний розподіл ресурсів залежить від *існуючої власності на ресурси*; якщо вона змінюється, ринок пристосовується таким чином, щоб досягти нового *оптимального розподілу ресурсів*. Інакше кажучи, *ефективний розподіл ресурсів*, на думку економістів, нічого не говорить про *фактичний розподіл доходів*, які отримують власники цих ресурсів. Ефективний ринковий розподіл ресурсів може призвести, і, як правило, призводить до дуже *нерівномірного розподілу товарів і послуг*.

Якщо це здається вам досить абстрактним, я можу лише поспівчувати, але необхідно чітко усвідомити, що *ринок є ефективним* лише за певних досить жорстких передумов. Якщо ці передумови не забезпечуються, ринок не буде ефективним, і за певних обставин потребує *втручання держави* для того, щоб зробити його більш ефективним. До розгляду саме таких важливих ситуацій ми і перейдемо в останній частині лекції.

3. Неспроможність ринку як обґрунтування державного втручання в ринкову систему

Як я говорила напочатку лекції, ми розглянемо три ситуації, за яких ринок неспроможний забезпечити ефективний розподіл ресурсів - випадки, коли *неспроможність ринку* спостерігається в теорії, на практиці, і коли суспільство незадоволене результатами роботи ринку.

(і) Неспроможність ринку в теорії

В теорії ринковий механізм може не спрацювати у двох випадках: по-перше, коли він неспроможний взагалі утворити ціну, і, по-друге, коли він неспроможний утворити таку ціну, яка б правильно збалансувала оцінку товару споживачами з вартістю витрачених на його виробництво ресурсів. У першому випадку ми маємо справу із *суспільними благами*, у другому - із *зовнішніми ефектами (екстерналіями)*.

(а) Суспільні блага

Суспільне благо¹³ визначається як благо, яке ми споживаємо спільно, тобто ми всі споживаємо його разом; суспільне благо *не можна поділити* на окремі частини і продати або купити на ринку, як *не можна і позбавити* будь-кого права користуватись ним; і, дійсно, споживання однією людиною не зменшує кількості цього блага для споживання іншими. Класичними прикладами таких благ є національна

¹³ Суспільні блага аналізуються в підручниках з мікроекономіки, як правило, середнього та поглибленого рівнів [55, 56, 57, 77, 79, 126], а також в книжках з економічної теорії державного сектора [2, 98, 124, 128, 135].

оборона, юстиція або правнича система, національні парки, система охорони здоров'я, система водопостачання або каналізації, щеплення проти хвороб, національні бібліотеки та інші національні культурні заклади, такі, як національні оперні і балетні колективи та національні колекції живопису і мистецтва. Отже, якщо я, приміром, користуюсь громадським парком, я жодним чином не зменшую його доступності для вас. Це відрізняє суспільні блага від більшості товарів на ринку. Якщо я купую чашку кави, то для вас вона в буквальному розумінні вже недоступна. Більше того, оскільки саме я отримую все задоволення від цієї чашки кави, мене можна змусити сплатити всю вартість її приготування. Зовсім інакше із суспільними благами. Якщо я отримую задоволення від прогулянок парком, те саме можете зробити і ви, моє користування парком не виключає вашого.

Але хто платить за *ресурси*, потрібні для будівництва й утримання громадського парку? Очевидно, що ми зацікавлені не сплачувати самі, а примусити інших платити за нас. Це можна назвати проблемою безкоштовного проїзду (проблемою "зайців"), яка виникає при наданні суспільного блага споживачам; люди намагаються уникнути сплати за благо, яким вони користуються, якщо за нього платять інші. Це означає, що дуже мало ймовірно, щоб якийсь *підприємець* узявся за надання такого блага, оскільки він не може бути впевнений в отриманні хоч якого-небудь прибутку за надання послуг такого роду. І все ж, якщо люди дійсно мають *вигоду* від суспільного блага і хотіли б, аби воно надавалось, тоді слід виділити ресурси на його виробництво, інакше система буде неефективною (згадайте другу умову ефективного розподілу ресурсів). Саме в такому випадку *влада* може втрутитись у виробництво суспільного блага, тому що

ринок неспроможний це забезпечити; тим самим державна влада робить систему більш ефективною.

(б) Зовнішні ефекти

В той час, як суспільні блага являють собою крайній випадок, коли ринок неспроможний постачати жодної одиниці даного продукту, є багато випадків, коли ринок у змозі забезпечити певну кількість продукту за *ринковою ціною*, але робить це *неефективно*: або виробляє надто мало продукту, або надто багато, і за ціною або надто високою, або надто низькою. В такому разі ми маємо справу із зовнішніми ефектами¹⁴. Існує думка, що зовнішні ефекти виникають тоді, коли виробництво або споживання якогось продукту однією фірмою або споживачем викликає *позитивний чи негативний вплив* на інші фірми або інших споживачів, що не компенсується через *ціновий механізм*. Зовнішні ефекти можуть змінювати *попит* через вплив на споживачів і *пропозицію* - через вплив на виробників.

Освіта вважається класичним прикладом ефектів, які приносять зовнішні вигоди споживачам. За відсутності державної системи буде існувати *приватний ринок* освіти, оскільки люди мають *вигоди* від додаткових прибутків (за рахунок освіти) і мусять платити за набуті знання і навички. Але і суспільство в цілому отримує вигоди від наявності більш кваліфікованої робочої сили, яка сприяє підвищенню темпів зростання економіки. Отже, є додаткові вигоди,

¹⁴ Зовнішні ефекти (або екстерналії) розглядаються у більшості підручників з мікроекономіки вступного рівня [18, 19, 55, 71, 77, 81, 126], середнього рівня [56, 57, 79]. В підручниках з економічної теорії державного сектора, державних фінансів теорія зовнішніх ефектів розглядається з акцентом на питання нейтралізації негативних впливів та врахування позитивних впливів за допомогою державного втручання [2, 124, 128, 135].

якими ми всі користуємось і які треба додати до *ринкового попиту*, щоб відобразити *загальну вигоду для суспільства*. З другого боку, існують певні види благ, які справляють *негативний вплив* на інших споживачів. Яскравим прикладом такого впливу є паління. Працюючи в задимлених кімнатах та інших громадських місцях, люди, які не палять, можуть практично потерпіти від ефекту пасивного паління. Але *ринкова ціна* відобразатиме лише вигоди для тих, хто палить, і вартість цигарок для виробників. В обох цих випадках *влада* може втрутитися з тим, щоб *субсидювати споживачів* на здобуття освіти і, тим самим, *заохочувати людей споживати більше освітнього блага*; або *встановити податки* на тютюнові вироби і, тим самим, на їх споживання. В результаті через *державне втручання* можна досягти більш *ефективного розподілу ресурсів*, ніж за умов *нерегульованого ринку*.

Можуть також виникати *зовнішні ефекти* щодо виробництва з боку *пропозиції*. Часто наводиться приклад виробничого процесу переробки, який призводить до шкідливих ефектів забруднення довкілля, як приклад *негативного зовнішнього ефекту*. У цьому випадку *вартість для постачальників* не відображає *усієї вартості для суспільства*, і, відповідно, *ринкова ціна пропозиції* є нижчою, ніж вона має бути, щоб досягти ефективності. В цьому разі встановлена державною владою *плата за забруднення* може допомогти зменшити рівень забруднення і/або виробництва продукції, яке призводить до забруднення. Також виникають ситуації, коли один виробник може зменшити *вартість виробництва* для всіх інших виробників. Так, інвестиції з боку одного підприємця, зроблені в наукові дослідження або

спеціалізовану професійну підготовку робітників, можуть знизити вартість виробництва у всій галузі. Але оскільки цей підприємець не отримує всіх вигід від такого роду діяльності, він може відмовитися цим займатись, якщо його не стимулюватимуть до цього *державні субсидії або звільнення від податків*.

(ii) Неспроможність ринку на практиці

Існує багато ситуацій, коли ринок демонструє свою неспроможність на практиці. Відома цитата з робіт Адама Сміта досить цинічно описує прояви *неспроможності конкуренції*: “Люди однієї професії рідко збираються разом просто для відпочинку й розваг, але і в цьому разі їх спілкування все одно призводить до якоїсь змови проти решти суспільства”. Таким чином, дуже важливою роллю держави є забезпечення *умов для конкуренції* і запобігання ситуації, коли одна фірма або невелика група фірм практично контролюють певні ринки.

Однак за певних специфічних умов можна гарантувати виникнення *помилкового розподілу ресурсів* на практиці, і варто навчитись визначати такі випадки. По-перше, це ситуація, коли *бракує інформації*, по-друге, ситуація, коли в певних галузях завдяки технологіям збільшення масштабів виробництва веде до *зменшення вартості* продукції, що створює певні проблеми для відповідного державного реагування.

(а) Брак інформації¹⁵

Одна із необхідних вимог для існування *повної конкуренції* - наявність *повної інформації*. Але така ситуація, коли всі знають усе, що тільки можна знати про ринкові умови, є малоімовірною, не кажучи вже про те, що отримання такої повної інформації коштує часу і грошей. До того ж, виникають і специфічні проблеми, коли одна сторона в ринковій системі має більші можливості отримати повнішу інформацію, ніж інша сторона. Ми називаємо таку ситуацію *асиметричною інформацією*. Хоча в теорії таке може трапитись як з виробниками, так і споживачами, на практиці імовірніше, що саме виробники мають більше інформації, ніж споживачі. І дійсно, *виробники* дуже часто контролюють інформацію про свою продукцію, і заради своїх інтересів вони можуть приховувати цю інформацію від *споживачів*. Саме через це встановлюється багато правил та *нормативних актів*, які вимагають повного розкриття інформації про ризик, пов'язаний з нещасними випадками та побічними ефектами від споживання певних продуктів. Класичним прикладом асиметричної інформації є стосунки, які складаються між пацієнтом і лікарем. Необмежена влада лікарів в Америці призвела до затвердження права пацієнтів на інформовану згоду, тобто на отримання інформації про всі можливі варіанти лікування і ризик, який супроводжує різні процедури. Взагалі, така влада лікарів стала однією з підстав для державного втручання у *ринок послуг системи охорони здоров'я*.

¹⁵ Економічні проблеми, що пов'язані з асиметричною інформацією і порушенням умов повної конкуренції, популярно розглядаються у [81], глибше - у [43, 56, 57].

(б) Галузі із спадною вартістю виробництва

Існують певні галузі промисловості, про які говорять, що вони користуються технологічними перевагами від спадної вартості. Тобто, коли галузь розширює виробництво і випускає все більше продукції, *середня вартість виробництва* зменшується. Це є характерним для продукції масового виробництва, наприклад, автомобілів і вантажівок, які збираються на конвейері. Це не той відомий випадок *кривої пропозиції з нахилом угору*, яка свідчить про можливість фірми пропонувати більше продукції при зростанні ціни, тому що вартість зростає при збільшенні випуску. Звичайно, більш ефективним є виробництво товарів за нижчою середньою вартістю; але очевидне й те, що менш ефективною є система, в якій одна фірма стає *монополістом* шляхом постійного зниження цін на свою продукцію. Економісти називають таку ситуацію *природною монополією*¹⁶, маючи на увазі, що вона виникає із природи самого виробничого процесу, а не від *змови підприємців*. Це надає державі вагому підставу для втручання, хоча в різних країнах реагують на це по-різному. В багатьох країнах такі галузі промисловості перебувають у *державній власності*, коли держава володіє і керує галуззю, встановлюючи *прийнятну ціну* на продукцію. У Сполучених Штатах переважає підхід, коли дається дозвіл на те, щоб *галузь була монополізована*, залишаючись у приватній власності; потім державна влада регулює ціни з тим, щоб монополіст не міг встановити *монопольну ціну*. В інших випадках

¹⁶ Аналіз проблеми існування природних монополій та регулювання їхньої діяльності, зокрема, ціноутворення, популярно викладається в [41, 57, 71, 77, 126], глибше - в [17, 18, 79].

виникають як теоретичні, так і політичні протиріччя щодо встановлення прийнятної ціни.

Класичними прикладами *галузей із спадною вартістю* є *комунальні послуги*, такі, наприклад, як водопостачання, очищення стічних вод та відходів, електроенергетика, телефонні, поштові та транспортні послуги. У всіх цих випадках *технологія*, яка забезпечує виробництво продукції, веде до зменшення *середньої вартості* при збільшенні випуску; інакше кажучи, дешевше (з розрахунку на один мегават) виробляти електроенергію для одного мільйона споживачів, ніж для однієї сотні. Отже, в цьому випадку в інтересах суспільства дозволити одній фірмі виробляти всю електроенергію, тому що в середньому на одиницю продукції витратиметься менше ресурсів, ніж тоді, коли десятки *конкуруючих фірм* вироблятимуть кожна менший обсяг електроенергії. Щоб жодна фірма не використовувала своє *монопольне становище*, суспільство повинно регулювати цю галузь або шляхом надання монополії *державному підприємству*, або, принаймні, шляхом *регулювання цін*, які *монополіст* має право встановлювати для споживачів.

Однак *технологія* може змінюватись, і якщо це трапляється, аргументація щодо дозволеного *регулювання монополії* в будь-якій формі також може змінюватись. Електроенергетика є гарним прикладом ефекту *зміни технології*. Колись виробництво електроенергії забезпечувалось великими електростанціями чи гідроенергетичними греблями, а найбільш економне постачання електроенергії досягалось завдяки насиченій мережі енергосистем у національному або навіть міжнародному масштабі. Таким чином, обидва аспекти електроенергетики призводили до *спадної*

вартості. Однак нові технології дали можливість виробляти електроенергію з меншими витратами на значно менших електростанціях. І тепер у Сполучених Штатах чинять тиск, щоб надати можливість увійти в монополізовану галузь виробництва електроенергії цим меншим конкуруючим станціям, водночас залишаючи монополію в енергопостачанні. Система телефонних та поштових послуг також зазнала масштабних *технологічних змін*, які спричинили радикальні зміни в регулюванні цих галузей та передачу значної частини їх функцій приватному секторові у багатьох країнах. Однак, у першому припливі ентузіазму від приватизації важливо пам'ятати, що все ще існує багато галузей, які мають істотно спадну вартість виробництва, і нові технології, які можуть потребувати регулювання. І для таких галузей державна власність та/або регулювання повинні залишатися. Зараз лунають обгрунтовані заклики до приватизації державних підприємств в Україні з тим, щоб створити повноцінно функціонуючу *ринкову економіку*¹⁷. Але разом з цим варто пам'ятати, що існують вагомні аргументи щодо ефективності збереження *державних підприємств* у тих галузях, де технологія веде до зменшення вартості, а саме - у постачанні електроенергії, води, очищенні стічних вод та відходів, дорожно-транспортних та багатьох інших видах комунікацій.

¹⁷ В Україні переважає традиція зберігати галузі із спадною вартістю у державній власності; щодо приватизації, то вона торкнулась підприємств багатьох галузей, які не є природними монополіями, але були державними монополіями; антимонопольне законодавство не встигало за процесом приватизації, через це в Україні можна спостерігати класичні (тобто досліджені в економічній теорії) наслідки існування нерегульованих тепер вже недержавних монополій - із завищеними цінами при одночасному зменшенні обсягів виробництва.

(iii) Суспільству не подобаються результати роботи ринку: ситуація політичної, соціальної або моральної неспроможності

Ми обговорювали економічне обґрунтування або аргументацію ефективності *державного втручання* у ринкову систему, але для суспільства існує також багато інших причин, щоб вимагати від уряду обмежувати роль ринку. Зосереджуючи увагу на економічних відносинах, ми ілюстрували ці причини за допомогою ситуацій, коли суспільство не задоволене *результатами ринкових операцій*. Це може стосуватися також великої кількості різноманітних результатів, які оцінюються в різний спосіб. Як ми вже визначали, сюди можна віднести *неспроможність ринкової системи з огляду на політичні, соціальні чи моральні чинники*. Ми вважаємо, що варто згрупувати ці прояви неспроможності таким чином:

- (1) суспільству не подобаються результати роботи *ринку товарів*;
- (2) суспільству не подобаються результати роботи *ринку факторів*;
- (3) суспільство не задоволене *розподілом доходів* як результатом роботи *ринкової системи*.

Приклади кожної ситуації знайти дуже легко. На *товарних ринках* можуть бути заборонені цілі галузі, наприклад ті, що випускають наркотики або алкогольні вироби. Я, наприклад, вважаю, що треба заборонити випуск більшої кількості зброї у США, і впевнена, що ви можете навести подібні приклади і стосовно України. Крім того, викликає занепокоєння якість товарів як з огляду на їхню безпечність і нешкідливість, так і щодо здатності виконувати відповідно очікувані функції. Так, більшість країн

мають нормативні акти, що контролюють безпечність і якість продукції. Одночасно більшість країн контролює діяльність *ринків факторів виробництва*, від встановлення *норм мінімальної заробітної плати* до досить складних *правил безпеки на виробництві*. У Сполучених Штатах Республіканська партія періодично робить спроби скоротити кількість *нормативних актів, які регулюють поведінку в бізнесі*, як правило, за рахунок робітників та їх сімей, або, в разі забруднення, за рахунок життя і здоров'я людей.

Напевно, найбільш переконливим прикладом державного втручання є ситуація з розподілом доходів. Економісти визнають, що результатом роботи ринку є досить асиметричний розподіл доходів з невеликою кількістю дуже багатих людей і, на жаль, з більшою кількістю бідних. Крім того, лише державна влада може змінити цей розподіл досить просто через *податкову систему*, особливо коли існує працююча система оподаткування доходів. Така система дає уряду можливість встановлювати високі податки на високі доходи і низькі податки на людей з низькими доходами. У США є багато сімей, які перебувають на самому низу у шкалі доходів і які взагалі не сплачують податків частково через те, що влада зрозуміла: в цьому разі збирання податків з бідних коштує набагато більше, ніж втрати, які виникнуть у *надходженнях до бюджету*, якщо скасувати податки з бідних.

Іншим шляхом *державного перерозподілу доходів* є видаткова політика. Якщо державна влада спрямовує більшу частину бюджетних надходжень на діяльність, яка приносить вагоміші вигоди незаможній частині населення, ніж заможній, це також пом'якшує *результати діяльності ринку*. Те, що влада прагне змінити розподіл доходів через програми бюджетних

видатків, є звичайно політичним рішенням, і в демократичних країнах існує постійне протиріччя щодо збалансування допомоги тим, хто перебуває на нижчих щаблях шкали доходів, за рахунок більш заможної частини населення. Дійсно, можна сказати, що соціальна політика в широкому розумінні визначає, яким чином і скільки ресурсів має піти на допомогу тим, хто з певних причин не може утримувати себе за рахунок лише *ринкових доходів*.

І, нарешті, я хочу підкреслити, що дохід не можна перерозподілити без певних витрат на сам перерозподіл, хоча розмір цих витрат і те, яке вони мають значення, є проблемою, що викликає значні суперечки як серед вчених-економістів, так і серед політичних радників. Економістів турбує, наприклад, що забезпечення широкої *соціальної допомоги* бідним може призвести до втрати стимулів працювати і, в свою чергу, до зниження загальної *ефективності* використання *робочої сили*. Їх також турбує те, що великі *програми соціального страхування* можуть стримувати стимули до інвестування у ринки капіталу. Я веду до того, що треба знаходити компроміс між більшою мірою рівності і більшою мірою ефективності. Отже, концепція *альтернативної вартості* може бути застосована при розгляді також і таких фундаментальних цінностей будь-якого суспільства.

Вправи з мікроекономіки Семинар 1

Ринок послуг міського наземного транспорту у Києві ¹

Наступна інформація дає уявлення про ринок міського транспорту у Києві. Скористайтеся нею для відповіді на запитання, які слід обговорити на семінарах ².

Кількість поїздок, тисяч. Щоденний обсяг попиту	Ціна однієї поїздки, копійок	Кількість поїздок, тисяч. Щоденний обсяг пропозиції	Ціна однієї поїздки, копійок
-	-	200	10
500	70	500	40
1000	50	1000	50
1500	30	1500	60
2000	10	2000	90

¹ Міський наземний транспорт включає автобуси, тролейбуси та трамваї. Він не включає приватні автомобілі, таксі та метрополітен.

² Питання (1)-(11) висвітлені практично у всіх підручниках з економічної теорії, але з урахуванням рівня складності питань можна обмежитись книжками вступного рівня, наприклад, [10, 15, 17, 18, 24, 35, 41, 50, 70, 71, 77, 85, 126].

А. Попит на послуги міського транспорту в Києві

1. Що є *попитом* на послуги міського транспорту? Намалюйте *криву попиту* у відповідній системі координат.
2. Чого слід очікувати стосовно *попиту* на послуги міського транспорту, якщо *середній дохід* киян подвоїться? Покажіть результат на графіку.
3. Чого слід очікувати стосовно *попиту* на послуги міського транспорту, якщо Світовий банк надасть мільйон велосипедів для жителів Києва? Покажіть результат на своєму графіку.
4. Обчисліть зменшення *надлишку споживачів*³, якщо ціна за одну поїздку зросте з 10 копійок до 50 копійок.

Б. Пропозиція послуг міського транспорту в Києві

5. Що є *пропозицією* послуг міського транспорту в Києві? Намалюйте *криву пропозиції* у відповідній системі координат.
6. Що трапиться з *пропозицією* послуг міського транспорту, якщо профспілка транспортників доб'ється 50-відсоткового підвищення своєї *платні*? Результат відтворіть на графіку.

³ Надлишок споживача визначається в розділах підручників, де розглядається теорія поведінки споживачів і ринковий попит, зокрема в [17, 18, 55-57, 71, 77, 126]; більш глибоко це розглядається в [12, 79, 82].

7. Що трапиться з пропозицією послуг міського транспорту в Києві, якщо Світовий банк забезпечить 1000 сучасних автобусів з більшою пасажиромісткістю та меншим споживанням пального? Результат покажіть на своєму графіку.

В. Ринок послуг міського транспорту в Києві

8. Що є рівноважною ціною та обсягом рівноваги на ринку послуг міського транспорту в Києві, якщо цей ринок конкурентний?

9. Що трапиться на цьому ринку, якщо міська влада встановить верхню межу ціни проїзду 10 копійок?

10. Як міська влада може гарантувати, що люди дістануться до своєї роботи, якщо буде збережена ціна проїзду у 10 копійок?

11. Чому немає велосипедів у Києві?

Скористайтесь своїми відповідями, коли ми будемо обговорювати роль уряду в проблемах міського транспорту на наступному семінарі з мікроекономіки.

Дискусійні питання ⁴

Під час підготовки до дискусії на семінарі стосовно економічної методології у державному управлінні продумайте, будь ласка, наступні запитання:

1. В чому полягає доречність економічного аналізу в державному управлінні?
2. Яка економічна роль державної установи, де ви працюєте?
3. Що ваша установа виробляє?
4. Як саме ваша установа виробляє свою продукцію (послуги)?

Які ресурси використовуються для виробництва продукції (послуг)?

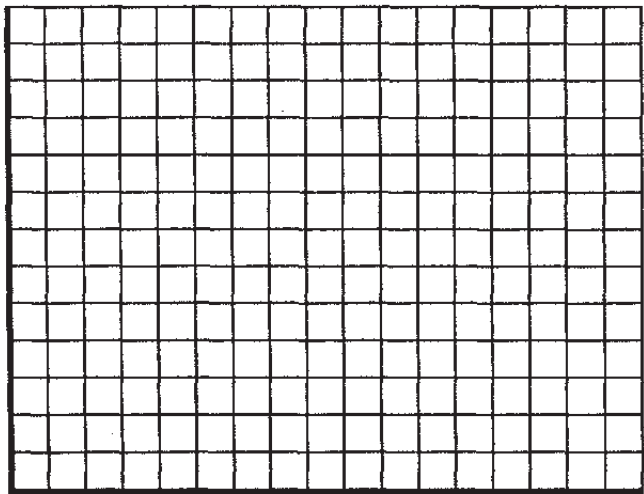
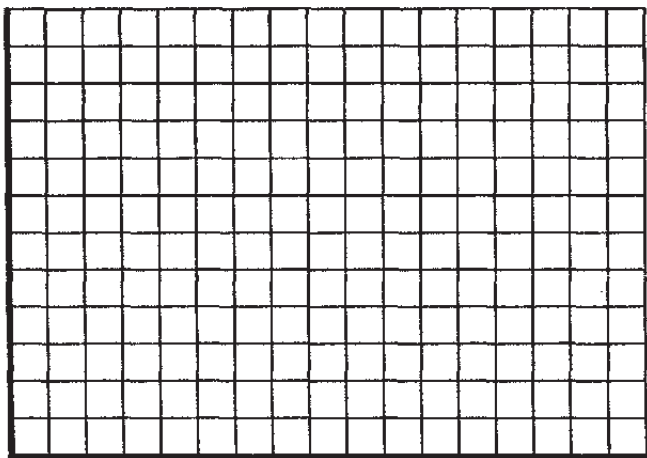
5. Хто є споживачами продукції вашої установи?
6. Подумайте, чи можлива у вашій установі ситуація виникнення вибору між альтернативними варіантами розміщення (використання) ресурсів?

Які обмеження має установа?

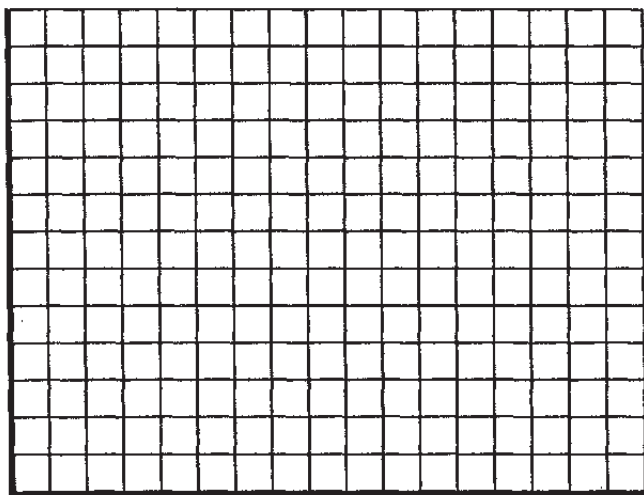
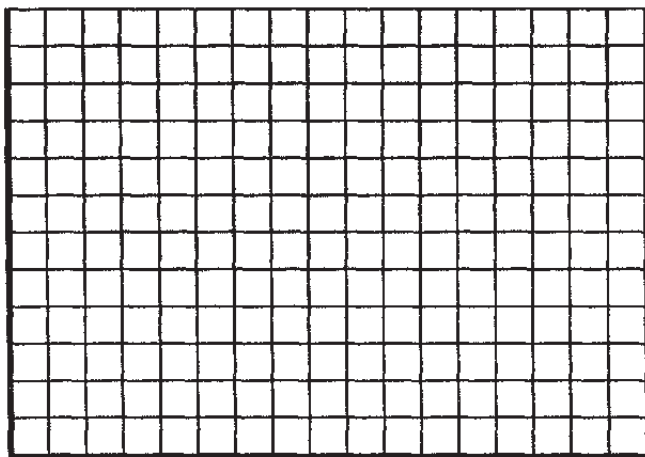
Який вибір робиться?

Як приймається рішення про те, до якої альтернативної мети прямувати, або, інакше кажучи, які критерії використовуються для прийняття рішення?

⁴ Проблематика дискусійних питань популярно розглядається в [9, 10, 35, 41, 55, 71, 79, 85], глибше - в [2, 109, 122, 131, 134-136].

ДЛЯ ЗАМІТОК

ДЛЯ ЗАМІТОК

5000

Ринок послуг міського наземного транспорту у Києві (продовження)

Ви даєте поради київській міській владі щодо проведення відповідної *політики* на міському транспорті у *короткостроковому та довгостроковому періодах*. Ми переконалися під час попереднього семінару, що утримання ціни проїзду на рівні 10 коп. веде до необхідності субсидювати 2 млн. щоденних поїздок міським транспортом у розмірі 80 коп. за одну поїздку. Міська влада не має коштів на таку субсидію і звертається до вас за порадою щодо виходу із цієї ситуації. З використанням інформації, отриманої на попередньому семінарі, підготуйте відповіді на запитання ⁵.

А. Політика на міському транспорті у короткостроковому періоді

1. Поясніть, що таке в цій ситуації *короткостроковий період*.

⁵ На додаток до популярних видань, що згадуються в коментарі 2 на с.33, слід додати підручники середнього рівня [55-57, 79].

2. Розгляньте такі питання:

(а) *Максимальна ціна може підвищуватись від рівня 10 копійок.*

- Які будуть наслідки підвищення ціни в ситуації, що описана вище?
- До якого рівня може підвищитись ціна?
- Як підвищення ціни проїзду позначиться на *сукупній виручці* від продажу квитків?
- Якими будуть наслідки для *користувачів* послугами транспорту?
- Як це вплине на умови поїздок на роботу мешканців Києва?

(б) *Замінники можуть сприяти зниженню попиту на послуги міського транспорту.*

- Яким буде ефект від їхнього використання в наведеній ситуації?
- Якими саме заміниками можна скористатись?
- Які з них ви рекомендували б і чому?

(в) *Субсидії можуть сплачуватись урядом.*

- Як міська влада може підтримати субсидування міського транспорту?
- Як вона може здобути потрібні для цього кошти?
- Яку *ставку субсидії* ви б радили встановити і чому?

3. Що б ви запропонували міській владі і чому?

Б. Довгострокова політика: планування для громадського транспорту в Києві

4. Поясніть, що таке *довгостроковий період* у цій ситуації.

5. Пригадайте основні види міського транспорту в Києві⁶ та розгляньте такі запитання⁷:

(а) Які зв'язки між основними видами міського транспорту?

(б) Яким може бути *попит* у довгостроковому періоді?

Які головні чинники визначають довгостроковий попит і як вони впливатимуть на стан ринку послуг міського транспорту?

(в) Якими будуть наслідки будівництва нових доріг, швидкісних магістралей та покращення покриття вулиць для ринку послуг громадського транспорту в Києві?

6. Яка роль уряду на ринках послуг транспорту в Києві?

Чи слід проводити приватизацію на цих ринках?

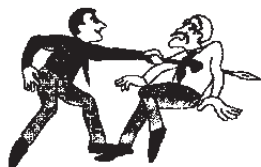
⁶ Міський наземний транспорт включає автобуси, тролейбуси та трамваї. Він не включає приватні автомобілі, таксі та метрополітен.

⁷ Вважайте кожен вид транспорту окремою галуззю зі своїми власними кривими попиту та пропозиції.

Чи суттєво враховувати *неспроможність ринку* на ринках транспортних послуг і, якщо так, які види неспроможності на кожному з ринків?

Що ви могли б рекомендувати міській владі як *довгострокову політику* на громадському транспорті?

Зокрема, які заходи слід вважати пріоритетними?

Запитання для обговорення проблем неспроможності ринку

На продовження нашої дискусії про застосування *економічного мислення* в державному управлінні, наведіть деякі міркування про такі питання стосовно вашої роботи як менеджерів у своїй установі:

1. Опишіть *ринок* продукції, яку "виробляє" ваша установа.

- Що це за *продукція*?
- Як вона *постачається*?
- Хто є *споживачами*?

2. Чи спостерігається в чомусь *неспроможність ринку* на цьому ринку?

В чому саме? **ПОЯСНІТЬ!**

3. Чи можна провести приватизацію на цьому ринку?

Якщо так, то як саме?

Якщо ні, то чому?

4. Якою має бути майбутня роль органів державної влади на цьому ринку:

- в короткостроковому періоді (наступні 5 років)?
- в довгостроковому періоді (наступні 10 або 20 років)?

ДЛЯ ЗАМТК

ДЛЯ ЗАМІТОК

ДЛЯ ЗАМІТОК

Економічна теорія для державних службовців:

проблеми змісту, методичного забезпечення та термінології

Аналізується світовий досвід узгодження та змістовного наповнення базових економічних дисциплін, насамперед, "Основ економічної теорії", "Мікроекономіки" та "Макроекономіки" при підготовці державних службовців. Розглядаються можливості методичного забезпечення програм економічної освіти службовців в Україні з використанням вітчизняної літератури і західних підручників як перекладених українською або російською мовами, так і оригінальних видань. Певна увага приділена питанням використання сучасної економічної термінології.

1. "Економікс" та "математикс", або що вивчати ?

Бурхливе зростання загального інтересу до сучасної економічної теорії на теренах колишнього СРСР, що пов'язане передусім з процесами соціально-економічних перетворень, збіглося з виданням російською мовою масовим тиражем підручника К.Макконнелла та С.Брю "Экономикс" [41], який набув у нас більшої популярності, ніж на своїй американській батьківщині (де кожний з університетів може видавати кілька підручників такого рівня, а загальна їх кількість вимірюється сотнями одиниць).

1.1. Російська назва книги "Экономикс" - це невдала калька з англійської мови слова "Economics". Звичайно, така назва привертала увагу читачів до науки, яка довгі роки була більш відома як "буржуазна економічна лженаука", і одночасно дозволяла видавцям відмежуватись від безлічі "економік" та

"основ економічної теорії для ...", написаних з марксистсько-ленінських позицій (адже американські підручники "Mathematics" у нас не перекладались як "математикс").

Термінологічна проблема з назвою виникає через двоїсте значення слова "економіка" як науки та як системи, що є предметом досліджень цієї науки. Щоб уникнути плутанини, пропонувались різні варіанти перекладу - "економічна наука" (в російському перекладі назви книги А.Маршалла [46]), "аналітична економіка" (в українському перекладі П.Семюелсона [70]) поруч з просто "економікою", як це зафіксовано в назві першого з перекладених в СРСР у 1964 р. видання цього напрямку - класичного університетського підручника П.Семюелсона [67].

Але з огляду на давні традиції української та російської економічної думки, більш адекватним для "Economics" слід вважати вживання терміна "економічна теорія" (хоча в англійській літературі поряд з "Economics" вживаним є термін "Economic theory" - саме "економічна теорія").

Що стосується назв складових частин курсу - "Macroeconomics", "Microeconomics", то через відсутність у цьому випадку згаданої вище двоїстості прийнятним можна вважати переклади "макроекономіка" та "мікроекономіка".

1.2. Світовий досвід вивчення економічної теорії передбачає спіралеподібне занурення в предмет науки за допомогою низки курсів різного рівня складності. Перше знайомство - для школярів, вступний рівень - для майбутніх бакалаврів на перших курсах (вступ до теорії з двох частин - вступ до мікро- та макроекономіки), наступне коло - на 2-му чи 3-му курсі - рівень "середніх" (Intermediate) мікро- та макроекономіки; поглиблений рівень у магістерці - мікроекономічний та макроекономічний аналіз і певна кількість спеціалізованих курсів з окремих розділів теорії, вивчення яких продовжується в докторантурі.

1.3. Якщо предмет і загальний зміст "макро-" та "мікроекономіки" у викладачів та студентів вже не викликає

принципових питань, то стосовно курсу "**Основи економічної теорії**" цього сказати не можна. Під цією назвою в різних українських вузах можна послухати і марксистсько-ленінське вчення, і класичні американські курси, побудовані виключно на американських прикладах, і які завгодно суміші цих двох крайнощів.

Якщо спиратися на світовий досвід, то занурення в глибини економічної теорії починається з одно- чи двосеместрового вступного курсу "Economics" або "Principles of economics", метою вивчення якого є засвоєння студентами стилю економічного мислення та принципів економічного аналізу; тому основний зміст курсу майже не залежить від країни викладання. Звичайно, в кожній країні вивчення принципів економічної теорії ілюструється прикладами з вітчизняної економіки та законодавства, статистичними даними; це не виключає використання прикладів стосовно будь-яких інших країн світу. Щодо нашої країни, то "українське" наповнення має визначатись ще й перехідним характером економіки, соціально-економічною спадщиною, в якій відбився історичний шлях суспільства, національними традиціями тощо. Прийнятною назвою такого курсу можуть бути саме "**Основи економічної теорії**" або менш претензійний варіант - "**Вступ до економічної теорії**", тому що в ньому передбачається лише перше знайомство слухачів із розгалуженим аналітичним арсеналом сучасної економічної науки.

1.4. Підготовка фахівців у галузі державного управління (Public Administration) та державної служби (Public Service) містить певні відмінності в змістовному наповненні стандартних економічних дисциплін. У курсах мікро- та макроекономіки акцент робиться на проблемах, що вимагають державного регулювання, на теоретичних засадах економічної політики держави, на визначенні розумних меж державного втручання та аналізі його наслідків для альтернативних цілей політики - ефективності і справедливості, стабілізації і зростанні. На ґрунті загальнотеоретичного курсу вивчаються,

зокрема, дисципліни "Економічна теорія державного сектора" (Public Economics) та "Державні фінанси" (Public Finance).

Аналіз поширеної в Україні навчальної літератури вестимемо з урахуванням цієї схеми вивчення теорії.

2. Західна економічна освіта: погляд з України

Класичний вступний курс економічної теорії, як було вже зазначено, складається з двох частин - вступу до мікроекономіки та вступу до макроекономіки. Обидві частини тісно пов'язані між собою і можуть вивчатися в будь-якій послідовності (після невеликого за обсягом, на 2-4 лекції, спільного вступу).

2.1. Підручники до вступного курсу традиційно мають вигляд комплексу видань, що складається з курсу лекцій в одній або двох частинах - власне підручника (Textbook), посібника для студентів із завданнями для самостійної роботи (Study Guide), методичних вказівок для викладачів (Instructure Manual) з комплектом слайдів, банку тестових завдань, дискети з програмним забезпеченням курсу, збірки матеріалів-першоджерел для додаткового читання по кожній темі (Selected Readings). У нас, на жаль, майже в усіх випадках перекладається один лише підручник без супровідного забезпечення.

Можна відзначити чотири комплекси видань вступного рівня американського походження. Вже згаданий підручник Макконнелла та Брю [41] трохи перенасичений матеріалом як для початкового вивчення, до того ж інколи матеріал подається не послідовно; на час перекладу книги з англійської ще недостатньо була відпрацьована відповідна російська економічна термінологія. Найбільш компактний і відносно більш доступний серед чотирьох - комплект книжок Е.Долана [17-19]. Найбільш методично врівноважений підручник професорів Массачусетського технологічного інституту С.Фішера та Р.Дорнбуша [77]. Підручник П.Семюелсона [67-71], який витримав 15 видань у США і безліч - по всьому світу,

не потребує реклами. На жаль, обидва російських його видання [67, 68] виконані неохайно з поліграфічної точки зору, неякісно перекладені (це ще якось можна було зрозуміти для видання 1964 р.). Досить якісний переклад українською мовою з передостаннього 14-го видання 1992 р. [70, 71] виходить двома окремими частинами, в яких дублюються 4 вступні глави, і завдяки цьому їх можна використовувати незалежно одна від одної.

Останнім часом російські видавництва знайомлять читачів не лише з американськими, а й європейськими варіантами висвітлення вступу до економічної теорії. Наприкінці 1994 р. з'явилися два підручники, які презентують один німецьку економічну школу - підручник для учнів та вчителів Х.Зайделя та Р.Теммена [25] (витримав 9 видань), другий англійську - підручник Дж.Стенлейка [72], який швидко став популярним в Англії, витримав там з 1988 р. 4 видання. Скандинавію представляє посібник інтернаціонального колективу авторів з Норвегії, Швеції та Ісландії [28], що написаний спеціально для країн СНД та Східної Європи і орієнтований на широке коло читачів.

Унікальним за глибиною викладення матеріалу є фундаментальний університетський підручник і одночасно наукове дослідження Раймона Барра [4] (колишнього прем'єр-міністра Франції). Щоправда, слово "політекономія" у назві книги збиває з пантелику декого з читачів, але в деяких країнах збереглась традиція саме так називати теорію, яка в Америці з часів А.Маршалла (кінець XIX ст.) відома як Economics. До речі, так само - "політична економія" - зветься надзвичайно цікавий популярний підручник видатного українського економіста М.Туган-Барановського [76], який дає краще уявлення про начебто шойно імпортовану теорію, ніж видані останніми роками книжки декого із сучасних українських економістів.

2.2. Проте, якщо знайомитися з економічною теорією доводиться **самостійно**, слід використовувати інші книжки.

Всім, хто має бажання увійти в світ сучасних уявлень про цю науку, засвоїти стиль економічного мислення, буде надзвичайно корисною книга Пола Хейне [81], яка спрямована на оволодіння інструментами економічного аналізу. Цей вступний курс можна використовувати і для самостійного вивчення; автору вдається досягти мети - заохотити читачів до подальшого заглиблення в теорію за допомогою цікавих прикладів і тонких спостережень та методичних порад, а не відразу залякати їх похідними і мережею кривих.

Кілька популярних видань можна рекомендувати тим читачам, для яких підручники на сімсот сторінок (як у П.Хейне) є нездоланим бар'єром на шляху до економічної істини. Це книжка німецького економіста П.Енгстлера [22], посібники Ш.Майтала [40], Р.Хайлбронера і Х.Тарроу [78], перекладені з англійської. А якщо і ця планка складності зависока - є ще підручник для школярів [58, 59], що підготовлений у рамках американської неурядової програми "Junior Achievement"; утім, методично він настільки вдало побудований, що коло його потенційних користувачів є значно ширшим.

Кілька наступних книжок цікаві тим, що висвітлюють економічну теорію на прикладі країн, які для України проголошені взірцем поєднання ринкової ефективності із соціальною орієнтацією економіки, зокрема, книги К.Еклунда [84] - про шведську модель, Х.Ламперта [37] - про німецьку соціальну ринкову економіку, або Дж.Сакса [64] - це вже не стільки про наші ідеали, скільки про схожі до наших проблеми - про ринкову економіку і Росію¹.

2.3. Після засвоєння вступу до теорії на другому рівні складності (Intermediate) вивчаються два окремих семестрових або річних курси - Мікроекономіка та Макроекономіка. З мікроекономіки - це [56, 57, 79]. Книжка Р.Піндайка та Д.Рубінфельда написана на більш доступному рівні, але

¹ Вже під час підготовки цього матеріалу до друку видавництво "Основи" випустило чергове видання Дж.Сакса - книгу, яку перероблено з [64] спеціально для України: Сакс Джефрі; Пивоварський Олександр. Економіка перехідного періоду: Уроки для України / Пер. з англ. - К.: Основи, 1996. - 345 с.

російське видання [56], на жаль, вийшло з необґрунтованими скороченнями тексту, без прикладів та глосарія. Цих недоліків позбавлений український переклад 2-го видання [57]. Грунтовний підручник Д.Хаймана [79] може використовуватись у підготовці не лише бакалаврів, але й магістрів, значна увага приділена аналізу державного втручання в роботу ринків. Надзвичайно корисним доповненням до цих підручників є дві хрестоматії з теорії поведінки споживачів і попиту [73] та з теорії фірми [74], які вміщують вибрані публікації економістів-класиків.

Для подальшого поглибленого вивчення мікроекономіки на магістерському рівні можна використовувати французькі підручники з мікроекономічного аналізу Е.Маленво [43] та І.Екланда [83]. Остання книга є одночасно і вступом до математичної економіки. Систематичне викладення елементів математичної економіки, зокрема, теорії оптимізації, та її застосування у неокласичній мікроекономічній теорії (в теоріях споживання, фірми, загальної рівноваги та економіки добробуту) вміщено у книзі М.Інтрилігатора [27], що вже довгий час широко використовується в американських і європейських магістерських програмах.

Макроекономіка другого рівня представлена підручниками [11, 20, 39, 51, 65]. Перше ж видання книги гарвардського професора Г.Менк'ю [51] швидко стало популярним у різних університетах світу завдяки новаторській побудові курсу й чіткій логіці викладання досить суперечливих сучасних уявлень економістів про макроекономічні процеси. Дехто порівнював внесок Менк'ю у становлення курсу макроекономіки із значенням внеску П.Семюелсона в побудову вступного курсу. Із схожим за рівнем складності широко відомим у світі підручником Р.Дорнбуша і С.Фішера [20], яких ми вже згадували, тепер має можливість знайомитися й український читач. Досить цікавий курс лекцій Л.Лейярда [39] буде в нагоді не тільки російському читачеві, якому він адресований, але й українському. На жаль, високий теоретичний рівень книжки не дозволяє рекомендувати її тим державним службовцям, які не мають поглибленої економічної

освіти. Фундаментальний підручник Дж.Сакса і Ф.Ларрена [65] значну увагу, окрім традиційно макроекономічних тем, приділяє аналізу державного сектора економіки та питанням економічної політики на численних прикладах різних країн, зокрема з перехідною економікою.

Американський підручник Л.Гайгера [11] є прикладом нового підходу до методичного забезпечення програм підготовки економістів у країнах СНД. Він підготовлений у рамках російсько-американської магістерської програми зі спеціальності "Управління бізнесом" (MBA Program), яка передбачає видання десяти підручників з основних курсів програми. Підручник Гайгера може використовуватись і в бакалавраті як книга середнього рівня складності. Це видання відзначається широтою охоплення макроекономічних проблем ринкової і перехідної економік країн Східної Європи, критичним аналізом досвіду трансформації. Новим для підручника з макроекономіки є вміщення в кожній главі розділу "Моральні проблеми" з етичними питаннями, що пов'язані із впливом рішень фірм та уряду на окремі спільноти і державу, на світ у цілому.

2.4. Вступний курс економічної теорії та курси мікро- і макроекономіки середнього рівня є основою для вивчення інших теоретичних та прикладних економічних дисциплін, тому традиційно в них уводяться базові поняття, використовуються приклади, які знаходять продовження в інших курсах. Це висуває певні вимоги до структури курсу економічної теорії, яка на сьогодні включає сталий перелік обов'язкових стандартних тем.

Наприклад, у вступному курсі вивчаються основи теорії міжнародної торгівлі та світової економіки (див., зокрема, розділи 18-21 у книзі П.Семюелсона [70]), ці знання поглиблюються в курсі макроекономіки (розділи 7, 13 у Г.Менк'ю [51]), після чого студент може вивчати окремий курс міжнародної економіки за підручником П.Ліндерта [38]. Після ознайомлення в курсі мікроекономіки з функціонуванням ринків праці, в курсі макроекономіки - з проблемами

ринків праці, в курсі макроекономіки - з проблемами зайнятості, можна вивчати **курс економіки праці** за підручником Р.Еренберга і Р.Сміта [89]. Глибоке засвоєння більшості розділів курсів економічної теорії дозволяє приступити до вивчення **економічної теорії державного (суспільного) сектора** за підручником авторитетних авторів - професора Лондонської школи економіки Е.Аткінсона та професора Принстонського університету Дж.Стігліца [2]; ця книга може бути рекомендована студентам старших курсів, аспірантам, які спеціалізуються з економічної теорії та державного управління.

Курси з економічної політики та макроекономічного індикативного планування можуть бути забезпечені книгами [5, 29, 31, 53, 80]. Посібник Р.Карсона [31] є популярним вступом до проблем держави і ринку, інструментів і границь економічної політики на прикладі США. Фундаментальна книга німецького професора В.Ойкена [53] є ґрунтовним дослідженням принципів економічної політики в ринковій економіці порівняно з централізованою економікою; час написання роботи (1950 р.) не зменшує її актуальності сьогодні. Двотомний підручник норвежця Л.Йохансена висвітлює теорію планування, що була розвинена в Західній Європі на мікроекономічних засадах ефективності, теорії добробуту та макроекономічних проблемах, які повинен розв'язувати уряд.

Знання з економічної теорії студенти поглиблюють під час вивчення **курсу з історії економічної думки**, який передбачає вільне володіння базовими поняттями теорії. Для таких читачів дуже корисною буде ґрунтовна робота професора Лондонського університету Марка Блауга [6], яка містить огляд основних економічних теорій від Адама Сміта і визнана за еталон підручників такого напрямку в багатьох країнах світу. Дуже корисним для фахівців буде вміщений у цій книзі ґрунтовний критичний аналіз методології марксистської економічної теорії. Ще більших зусиль та знань потребує кращий у цій галузі з підручників підвищеного рівня (тобто для підготовки магістрів та аспірантів) Т. Негіші [47], де класичні економічні теорії викладаються мовою сучасної математичної економіки. Що стосується економічної думки минулого сторіччя, то

найкращим джерелом для її вивчення буде класична праця Шарля Жида і Шарля Ріста початку ХХ сторіччя [23].

Як для засвоєння базових понять економічної теорії, так і для вивчення історії економічної думки на всіх рівнях економічної освіти слід вивчати **першоджерела сучасної теорії** - праці А.Маршалла [46] (мікроекономіка), Дж.Кейна [32] (макроекономіка), нобелівських лауреатів з економіки Дж.Хікса [82] (поглиблений курс теорії, насамперед, мікроекономіки), М.Алле [1] (популярний виклад авторських ідей, більше з мікроекономіки - предмет і метод, економіка ринків, ефективність і справедливість), Р.Коуза [34] (мікроекономіка - зовнішні ефекти, зовнішня і суспільна вартість, права власності).

2.5. Що стосується методичного забезпечення підручників додатковими матеріалами, то перелік таких книжок буде коротким. Чомусь західні підручники видаються в нас, як уже згадувалось, без супровідного забезпечення. Винятком є посібник [50] із стислим оглядом основних понять, різними завданнями і розв'язками, який може використовуватись у комплекті з підручниками К.Макконнелла [41] або П.Семюелсона [68]. Засоби відповідної комп'ютерної підтримки разом із західними підручниками майже не поширюються. Серед книжок з цих питань можна назвати лише японський посібник [47], в якому конспективно викладаються основні мікроекономічні моделі на середньому рівні складності та вміщено тексти пакету програм на комп'ютерній мові "Бейсік"; це, звичайно, є дещо застарілим, але, враховуючи рівень комп'ютерного забезпечення багатьох вузів, може використовуватися в них для проходження Практикуму на ЕОМ.

Нарешті, слід відзначити універсальне довідкове видання енциклопедичного типу - словник-посібник [87], яке може використовуватися студентами, викладачами, науковцями. Рівень викладення (за складністю) базових понять економічної теорії - трохи вищий за вступний.

2.6. Досі на книжковому економічному ринку країн СНД впевнено панують американські автори, і це не випадково. В їх підручниках для бакалаврів математичне підґрунтя економічної теорії подається з огляду на відносно низький рівень математичної підготовки в американських школах. До того ж за американськими стандартами вимоги до бакалавра-економіста не надто високі порівняно з європейськими традиціями (Англія, Франція). Уявлення про рівень складності, на якому викладається мікроекономіка на 2-3 курсах навчання бакалаврів у Франції, дають вже згадані підручники Е.Маленво [43] - курс лекцій для студентів Національної школи статистики і економічного управління, чи І.Екланда [83] - курс лекцій для студентів-економістів молодших курсів. Але рівень складності, ступінь формалізації у поданні матеріалу американських підручників стрімко зростає з кожним колом заглиблення в теорію (вступний рівень - середній - поглиблений). Фактом є те, що вже тривалий час рівень економічної науки здебільшого визначає англійська література, і відповідним чином визначаються вимоги до навчальної літератури з економіки. Симптоматичним є висловлювання П.Семюелсона про французького нобелівського лауреата М.Алле: "Якби ранні роботи М.Алле були написані англійською мовою, то розвиток економічної теорії пішов би в іншому напрямку" [1, с.8]. Тому в цьому огляді головну увагу ми приділяємо саме англійській літературі та англійській термінології.

2.7. На жаль, у перекладі українською або російською мовами читачі можуть ознайомитись лише з малою часткою досягнень світової економічної думки; особливо це стосується тих аспектів теорії, які безпосередньо використовують у своїй роботі державні службовці. Деякі з не перекладених видань ([98, 109, 114, 122, 123, 124, 126, 128, 131, 134, 135, 136, 137]) ми включили до цього огляду (український читач може ознайомитися з ними в бібліотеці УАДУ, саме через це тут згадуються не останні видання підручників, а лише наявні в бібліотеці); ці книжки досить широко використовуються в англійських країнах при вивченні економічної теорії у процесі підготовки фахівців з державного управління.

У підручнику з мікроекономіки вступного рівня [126, M.Parkin] значна увага приділяється застосуванню економічних концепцій у державному управлінні, тому в деяких американських університетах він є базовим у програмах магістрів державного управління.

Підручники з економічної теорії державного сектора та державного регулювання [109, 122, 131, 134, 135, 136] виходять з необхідності державного втручання в роботу ринкових механізмів через неспроможність абсолютно вільної ринкової економіки, по-перше, забезпечити умови повної конкуренції на всіх ринках, що створює передумови неефективності функціонування нерегульованої економіки, по-друге, досягти справедливого розподілу доходів.

Підручник Дж.Стігліца [135] тематично пов'язаний з іншою книгою цього автора [2], в ньому значна увага приділяється мікроекономічним засадам державної присутності в змішаній економіці, зокрема, проблемам неспроможності ринків, аналізу економіки добробуту, суспільного вибору. В підручнику [109, R.Holcombe] аналізуються проблеми економічної теорії прав, пропонується погляд на владні структури як монополіста, розглядається конкуренція в політиці.

Книгу [134, D.Starret] видано в дуже авторитетній у Британії серії Кембріджських економічних підручників (першим редактором серії був Дж.Кейнс). Вона потребує попереднього засвоєння видань Е.Маленво [43], М.Інтрілігатора [28] та А.Аткінсона [2]; у книзі на високому теоретичному рівні розглянуті питання ролі державних структур у командній і змішаній економіках. У книзі [131, C.Sandford] економічна теорія державного сектора розглядається на прикладі Великобританії, в підручниках [122, D.McCready; 136, J.Strick] - Канади.

Курс державних фінансів [98, 123, 124, 128] може вивчатись у магістерських програмах після курсу економічної теорії державного сектора або безпосередньо після мікроекономіки; в ньому акценти зміщуються в бік аналізу

державних видатків (які забезпечують вирішення мікроекономічних проблем ефективності і справедливості) та механізмів утворення надходжень до бюджету (податкова система). В цьому напрямку класичним вважається підручник [124, R.Musgrave]. Поширеним у американських університетах є підручник [128, H.Rosen], з цікавим оглядом базових концепцій мікроекономіки, що вміщений у додатках.

Підручник з теорії аналізу витрат і вигід [137, R.Zebre] презентує методологію широкого погляду на проекти, програми, заходи уряду, коли в аналізі вигід від певних дій та відповідних витрат поєднуються економічна теорія, економічна практика, аналіз політики, філософські та етичні аспекти; необхідні базові концепції вводяться в курсі мікроекономіки середнього рівня (теорія загальної рівноваги, економіка добробуту, теорія зовнішніх ефектів та ін.).

Як корисне доповнення до раніше згаданого підручника з економіки праці [89] може розглядатися книга [114] - збірник матеріалів, що підготовлений Світовим банком та Лондонською школою економіки, в якій аналізуються роль уряду в ринковій економіці, політична економія трансформації, ринки праці (зарплата, зайнятість та безробіття), розподіл доходів і проблеми соціальної підтримки населення.

3. Сучасна економічна думка України та Росії

У справі використання досягнень сучасної економічної думки та висвітленні їх у навчальній літературі в країнах СНД першими отямилась економісти-математики, які ще в застійні часи потихеньку проштовхували в математичних виданнях окремі положення "Economics", ідеологічно більш-менш нейтральні (дещо з теорії фірми) або глибоко формалізовані (теорія загальної рівноваги; апарат граничного аналізу)².

² Не випадково цілі розділи сучасної економічної теорії можна було знайти в 70-80-х рр. у працях лідерів саме економіко-математичного напрямку - О.Гранберга, С.Шаталіна, працях представників Київської школи оптимізації (В.Глушкова, В.Михалевича, В.Геєця, Ю.Єрмольєва, І.Ляшенка, О.Ястремського).

Другий потужний загін авторів, що поширюють сучасні економічні знання, утворили колишні критики "буржуазної політичної економії". В результаті десь із 1992 р. в Росії та Україні почали виходити підручники із сучасної економічної теорії, підготовлені в різних університетах та інших навчальних закладах. Деякі з них недалеко відійшли від заокеанських першоджерел, але всі вони містили корисні приклади, які наближають книгу до потреб вітчизняного читача. Більш вдалі з цих підручників були згодом перевидані з істотним доопрацюванням.

3.1. Серед виданих у Росії підручників до курсу "Основи економічної теорії" слід відзначити видання [9, 30, 35, 36, 55, 85, 86].

Посібник [35], що підготовлений у МДІМО МЗС Росії, є прикладом вступного курсу, цілком орієнтованого на аналогічні західні підручники; в ньому привертають увагу розділи, де висвітлюється роль держави, соціальна політика, проблеми переходу до ринкової економіки. До посібника додається збірник задач [66]. Також традиційним є посібник Л.Казакова та Н.Мінаєвої [30]; у ньому після кожного розділу вміщені додаткові методичні матеріали і вправи.

Серед традиційних за змістом підручників (тобто орієнтованих на світові стандарти економічної теорії) особливе місце посідає проект [54] - публікація у відомому московському журналі "Вопросы экономики" вже протягом чотирьох років навчально-методичного посібника за ред. Р.Нуреева. В кожному числі вміщена окрема тема, яка включає лекцію та навчально-методичні матеріали до неї - план занять, список літератури, глосарій з перекладом термінів англійською мовою, питання для закріплення матеріалу, приклади задач з детальним розв'язком, тести. Поки що надруковано 14 тем, які стосуються мікроекономіки. Серед тем, які не завжди висвітлюються в подібних виданнях, відзначимо т.11 "Економіка інформації, невизначеності та ризику" (№4, 1996), т.12 "Інституційні аспекти ринкового господарства" (№5, 1996), т.13 "Теорія

суспільного вибору" (№7, 1996). Цікавою є також т.14 "Предмет і метод економічної теорії" з історичним екскурсом (№8, 1996).

Ряд підручників поєднують традиційний матеріал з широким висвітленням проблематики **перехідної економіки**. Серед них назвемо видання Санкт-Петербурзького університету економіки і фінансів [36], підручник за ред. А.Булатова [85]. В останньому привертають увагу великі розділи "Державне регулювання", який можна вважати вступом до економіки державного сектора, "Проблеми перехідної економіки" - макрота мікроекономічні аспекти на російському матеріалі, "Проблеми зовнішніх ринків" - вступ до курсу міжнародної економіки.

Цікавим є також підручник за ред. відомого російського економіста О.Лівшиця (з 1996 р.- міністр фінансів Росії) [9], який може бути використаний для побудови вступного курсу. Та з огляду на американські традиції спрощення вступних курсів книжка занадто математизована, що наближає її до умов колишньої радянської системи математичної підготовки школярів і студентів та дозволяє рекомендувати як підручник з економіки для економістів-математиків і студентів природничих факультетів. Підручник за ред. В.Радаєва та А.Бузгаліна [86] цілком орієнтований на проблематику перехідної економіки й істотно відходить від західних стандартів викладання економічної теорії. Книгу можна використовувати як додаткове джерело до курсу або посібник для спеціального курсу.

На Заході дуже поширені різноманітні **посібники для самостійної підготовки** до іспитів, де основні поняття викладаються конспективно і закріплюються на прикладах. Чимось схожим на це є посібник [54], більш корисний для викладачів. Перелік тем традиційний, з орієнтацією на Росію; кожна тема містить коротку програмну анотацію, опорний конспект лекції - набір структурних схем, діаграм, рисунків (все те, що було б корисним виносити на дошку під час лекції), коротку хрестоматію, контрольні запитання, задачі, питання

для обговорення на семінарах, перелік основних понять, список літератури.

Комплексний підхід до сучасної економічної освіти та її методичного забезпечення здійснює петербурзький навчально-методичний центр "Економічна школа", який підготував великий цикл праць [12, 45, 48, 49, 73, 74, 88]. Основу видавничої діяльності складає популярний науково-методичний журнал "Экономическая школа" [88]. Він є незамінним джерелом інформації при опануванні економічної теорії для всіх категорій користувачів - від школярів до професорів. У журналі, зокрема, друкується курс лекцій з економічної теорії, на додаток до нього видаються методичні вказівки [48, 49] на зразок "Study Guide".

У цьому центрі видано також першу частину підручника з **мікроекономіки** середнього рівня складності [12], в якому традиційний матеріал доповнюється не лише ілюстраціями з перехідних економік, але й відповідним теоретичним доробком авторів; також видані вже згадані хрестоматії [73, 74] до цієї книги і підручник з **макроекономіки** середнього рівня складності [45].

Серед інших книжок з **мікроекономіки** слід згадати підручник В.Максимової вступного рівня [42], посібник [21] - конспективне викладення підручника середнього рівня складності із збіркою тестів [75], та посібник [61] - методичну розробку курсу для викладачів та студентів у вигляді структурно-логічних схем.

З **макроекономікою** можна знайомитись за підручником М.Бункіної [7]. Ця робота цікава значною увагою до проблем державного регулювання та аналізу економічної політики уряду.

3.2. Україна у справі книговидання перекладів економічної літератури та оригінальних підручників на українському матеріалі в цілому дещо відстає від Росії. Серед видавництв, що працюють у цьому напрямку, можна відзначити

"Основи", які останніми роками реалізують програму перекладу та видання комплексу підручників з економічної теорії вступного та середнього рівнів [20, 57, 70, 71]; це стало помітним явищем у пропаганді економічних знань та становленні вітчизняної економічної термінології. Особливо слід відзначити переклад 14-го видання найбільш поширеного у світі підручника П.Семюелсона, на що в Росії ще не спромоглися.

Серед власних підручників з **основ економічної теорії** слід насамперед згадати посібник О.Гаврилишина [10] - конспект лекцій, прочитаних цим американським професором в Університеті "Киево-Могилянська академія" у 1993/94 рр. Посібник С.Дзюбика та О.Ривак [15] висвітлює значну частину традиційних для економічної теорії питань на українському матеріалі. Можна відзначити також підручник для ліцеїв та гімназій І.Радіонової та ін. [24], яким можуть користуватись і студенти. Саме на студентів зорієнтований підручник А.Гальчинського та ін. [13], але, на наш погляд, за змістом, постановкою проблем він більше відповідає курсам з економіки перехідного періоду (на зразок російської книжки [86]), а не з основ сучасної економічної теорії. Посібником з макроекономіки та економічної політики, близьким за рівнем складності до підручника Г.Менк'ю, є книга І.Радіонової [62].

3.3. Поступово починають з'являтися вітчизняні підручники з поглиблених курсів, які будуються на теоретичному підґрунті сучасної теорії і дозволяють на відповідному рівні забезпечити навчальний процес. Це підручник І.Бураковського з міжнародної економіки [8] (який доповнює видання П.Ліндерта [38]); російські посібники з економіки суспільного сектора та державних фінансів [63, 90] (ознайомлення з якими може полегшити розуміння фундаментального підручника Е.Аткінсона та Дж.Стігліца. [2]); посібник Ю.Бажала з економічної теорії технологічних змін [3], який потребує засвоєння відповідних розділів курсів макро- та мікроекономіки; посібник з антиінфляційної політики С.Дзюбика [16], підґрунтям якого є вступний курс з

макроекономіки. В цьому переліку слід відзначити книгу В.Геєця, присвячену проблемам реформування економіки України [14], яка базується на сучасній економічній теорії і може бути використана для підготовки курсів з макроекономічної політики та з економіки перехідного періоду.

3.4. При вивченні економічної теорії студентам, слухачам та й багатьом викладачам доводиться долати певні труднощі, пов'язані з використанням **математичного інструментарію**. В США видано багато математичних підручників популярного рівня, спеціально призначених для вивчення математичного апарату економічної теорії; за математичним рівнем вони доступні нашим школярам 10-11 класів, а тим більше випускникам середніх шкіл. Проте вони насичені прикладами з економічної теорії, всі математичні поняття мають відповідну економічну інтерпретацію. Звичайно, подібних підручників вистачає лише для підтримки економічних дисциплін на молодших курсах американських університетів, подальше навчання вимагає більш глибокої математичної підготовки. На жаль, у нас подібні математичні посібники лише почали готуватись; з надрукованих видань можна згадати лише підготовлений в МДУ малотиражний посібник у двох частинах [26] О.Замкова та ін.

Для викладачів економічної теорії цікавими можуть бути детальні **програми відповідних дисциплін**. Так, у Москві видано збірник програм [60], підготовлений у спільному Центрі перепідготовки МДУ та Інституту економічного розвитку Світового банку, в якому вміщено програми з мікро- та макроекономіки, математики, основ статистики і економетрики в курсі ринкової економіки, низку програм курсів з перехідної економіки. Корисною є також магістерська програма економічного факультету МДУ [44].

4. Проблеми економічної термінології

Окрему серйозну проблему у справі поширення сучасної економічної теорії відіграє становлення української термінології.

4.1. Багато термінологічних проблем є спільними для російської та української економічної науки і мають історичні корені в панівній політекономічній нормі перекладати, вживати і тлумачити базові економічні поняття не так, як у світовій економічній науці. Зараз ми маємо неузгоджене вживання в перекладах і в оригінальних вітчизняних виданнях навіть центральних понять "цінність - вартість - витрати - затрати" чи "дохід - виручка", що ускладнює розуміння текстів. На жаль, ще не нагромадилась критична маса якісної навчальної і наукової літератури, достатньої для утворення нормативних тлумачних словників; і постановами цю проблему розв'язати неможливо.

У перекладі лекції Е.Дербін на підставі аналізу вживання термінів в англійській літературі, зокрема в першоджерелах, де ці поняття були введені до наукового обігу, а також з урахуванням норм і традицій використання економічної термінології в українській та російській мовах, запропоновано певний варіант перекладу "спірних" понять.

Так, "рідкісність" - більш адекватний переклад з англійської поняття "scarcity", ніж часто вживане "обмеженість", тому що йдеться не про кінцеву кількість одиниць певного ресурсу (всі ресурси є обмежені), а про те, що бажаючих мати цей ресурс більше, ніж наявна пропозиція ресурсу (пісок у пустелі та атмосферне повітря є обмеженими ресурсами, але не рідкісними).

Досить поширений переклад "government" як "державна" не відбиває сферу вживання цього поняття в англійській мові і веде не лише до термінологічних, але й суттєвих методологічних помилок при перекладі й аналізі англійських текстів: "government" - це лише один з учасників ринку, як і фірми та домогосподарства, із специфічними функціями в суспільстві. Всі учасники взаємодіють в економічній системі певної держави (state). Найбільш стислим перекладом "government" є "влада", але залежно від контексту вживаються терміни "державна

влада”, “органи державної влади” (центральні й місцеві, міністерства та інші державні владні установи), “державні структури”. Ще один поширений переклад “government”- “уряд” невинно звууже зміст цього поняття.

Поняття “market failures” в літературі перекладається як “фіаско ринку”, “крах ринку”, “ринкові невдачі”; більш вдалим здається переклад “неспроможність ринку”, тому що йдеться саме про *неспроможність* нерегульованого ринку функціонувати ефективно через порушення умов повної конкуренції.

Скрізь у лекції, де йдеться про оцінку ресурсів або товарів та послуг з боку представників попиту, термін “value” перекладається як “цінність”, а не “вартість”, як це вживалося в перекладах праць К.Маркса в СРСР, починаючи з 30-х р. з ідеологічних міркувань.

У свою чергу, поняття “cost” найбільш адекватно перекладається словом “вартість”, хоча в деяких термінологічних сполученнях вживається більш поширений до недавнього часу переклад “витрати” (детальне історичне та термінологічне дослідження про варіанти перекладу російською мовою “cost” та “value” - див. [88, вип.3, с.18-23]). “Вартість” точніше передає сутність поняття, тому що йдеться не про фактичні витрати, які виникли у виробника для придбання ресурсів, що необхідні при виробництві товару, а про грошову оцінку витрат усіх ресурсів, з урахуванням власних ресурсів виробника, згідно з концепцією *альтернативної вартості*.

До речі, в сучасній англійській економічній літературі термін “cost” вживається в розумінні “opportunity cost - альтернативна вартість” (див. Глосарій - “вартість” та “альтернативна вартість”). “Opportunity cost” в інших книгах часто перекладається як “альтернативні витрати”, “витрати втрачених можливостей”; у перекладах цього поняття російською мовою зустрічається “альтернативные издержки/затраты, издержки упущенных возможностей, вмененные издержки”.

Термін “expenditure policy” часто перекладається як бюджетна політика, але це не точно, тому що поняття бюджетної політики (budgetary policy) ширше - воно включає і

політику формування надходжень до бюджету (податкова політика - *fiscal policy*), і політику щодо видатків, тобто *видаткову політику - expenditure policy* (див. Глосарій); певною мірою складовою частиною видаткової політики є соціальна політика - в тій її частині, де йдеться про видатки на соціальні програми.

4.2. В Росії найбільш змістовним термінологічним виданням є вже згаданий тлумачний словник "Экономикс: Англо-русский словарь-справочник" [87]. Термінологія економічної теорії пояснюється і в оксфордському словнику [140], але він більше орієнтований на бізнес. П'ятимовний тлумачний словник [139] через багатомовність поступається попереднім книжкам у змістовності. Серед численних англо-російських економічних словників виділяються видання [138, 141]. Словник І.Жданової [141] є одним з найбільш повних за кількістю термінів, але в ньому недостатньо висвітлена термінологія сучасних економічних теорій на поглибленому рівні їхнього викладення. Найбільш глибоке опрацювання термінології можна зустріти у петербурзькому виданні "Економічної школи" [138], хоча на сьогодні і цей словник потребує доповнень. Ці словники вдало доповнює діловою термінологією ще одне британське видання [146].

4.3. В науковому обігу української економічної науки багато понять сучасних теорій раніше не вживались, тому автори шукають різні аналоги відповідних понять в українській мові або запозичують слова з англійської чи російської мов. Що стосується **перекладів з російської мови**, то нормативним в економічних науках може вважатись видання [143], але сучасна економічна термінологія представлена в ньому слабо. Більш змістовним у цьому напрямку є довідковий словник [144]. Найближчим до потреб тих, хто вивчає теорію, є польське видання [145], в якому частина більш вживаних термінів супроводжується поясненнями, але в Україні цей словник майже неможливо придбати. Існуючі економічні тлумачні словники або майже не вміщують термінологію економічної

теорії, або неточно визначають деякі принципово важливі поняття з огляду на розбіжності між сучасною та марксистською економічними теоріями.

Словник [142] є першим спеціалізованим **тримовним словником із сучасної економічної теорії**, включає майже 2200 термінів переважно з мікроекономіки, які вживаються в усіх відомих у перекладах російською та українською мовою підручниках; багато термінів вводяться у науковий обіг в українській мові вперше; використаний досвід викладання в Україні курсів економічної теорії Інститутом економічного розвитку Світового банку. Це один з небагатьох українських словників, який каталогізовано в Бібліотеці Конгресу США.

І насамкінець. Що стосується джерел, в яких можна знайти відомості про літературу з економічної теорії, то слід порадити змістовний довідник [33]; про всі нові російські видання регулярно інформує московська газета "Книжное обозрение"; в Україні існує схожа газета "Книжковий клуб", але вона не охоплює всі українські видання. Саме тому, а також через зруйнованість системи книгорозповсюдження в Україні не можна виключити існування малопоширених цікавих видань, які не згадуються в цьому огляді.

Глосарій

альтернативна вартість (блага) *opportunity cost*

цінність найкращого з альтернативних варіантів використання ресурсів, що витрачені на виробництво блага. У свою чергу, альтернативна вартість використаного ресурсу для його власника дорівнює цінності благ, які міг би придбати власник при найкращій для нього можливості продажу цього ресурсу.

- ☞ **вартість; цінність**
- ◆ **альтернативна вартість вибору жінки, що працює**
- ◆ **альтернативна вартість виховання дітей**
- ◆ **альтернативна вартість роботи**
- ◆ **альтернативна вартість відпочинку**
- ◆ **принцип альтернативної вартості**

альтернативна вартість вибору жінки, що працює *opportunity cost of women going to work*

цінність для родини домашньої роботи, яку б могла виконати жінка за той час, коли вона перебуває на оплачуваній роботі.

- ☞ **альтернативна вартість**

альтернативна вартість виховання дітей *opportunity cost of raising children*

цінність товарів та послуг, що їх жінка могла придбати за гроші, отримані за роботу, яку можна було виконати протягом часу, витраченого на виховання дітей. Матеріальна допомога по догляду за дітьми компенсує повністю або частково ці втрати і тому знижує для жінки альтернативну вартість виховання дітей.

- ☞ **альтернативна вартість**

альтернативна вартість відпочинку *opportunity cost of leisure*

цінність товарів та послуг, що їх міг би придбати індивід за гроші, отримані за роботу, яку можна було виконати замість відпочинку.

- ☞ **альтернативна вартість**

альтернативна вартість роботи *opportunity cost of work*

цінність для індивіда вільного часу для відпочинку, який втрачається, якщо вибір робиться на користь роботи.

- ☞ **альтернативна вартість**

альтернативні блага *substitutes*

- ☞ **замінники**

асиметрична інформація *asymmetric information*

недостатня і неоднакова поінформованість економічних агентів про ситуацію на ринку (стосовно справжніх характеристик товару або дійсних намірів іншого учасника - продавця або покупця), що веде до прийняття помилкового рішення при визначенні цінності товару або оптимальних обсягів його купівлі, а тому - до порушення умов повної конкуренції (на відміну від повної поінформованості), є одним із проявів неспроможності ринку.

- ☞ **неспроможність ринку**
- ☞ **повна поінформованість**
- ☞ **брак інформації**

блага *goods*

елемент економічної системи.

1) Всі ресурси, товари та послуги, які приносять певну користь економічним агентам при їхньому споживанні. Предметом економічного аналізу є лише рідкісні блага (☞ **рідкісність**). Блага, пропозиція яких така значна, що перевищує попит навіть за нульовою ціною, є вільними (дармовими) і не розглядаються.

2) Лише готова продукція, тобто товари і послуги.

- ◆ **альтернативні блага**
- ◆ **замінники**
- ◆ **комплектні блага**
- ◆ **ресурси**
- ◆ **ринки товарів**
- ◆ **суспільні блага**
- ◆ **товари і послуги**

брак інформації *lack of information*

відсутність достатнього обсягу інформації для прийняття рішення про ефективний (оптимальний) обсяг продажу або купівлі блага за певною ціною.

☛ *асиметрична інформація*

вартість I *cost*

оцінка блага з боку пропозиції; концептуальне визначення ☛ *альтернативна вартість*. Кількісно дорівнює витратам на придбання ресурсів, що використані на виробництво блага, по цінах, які встановлюються на ринках відповідних ресурсів. При визначенні вартості блага враховується також використання власних ресурсів виробника за ринковими цінами (точніше, згідно з їхньою альтернативною вартістю); нормальний прибуток виробника також включається у вартість блага як ціна використання праці та здібностей підприємця (тобто фактора виробництва "підприємницький хист").

☉ *витрати*

- ◆ *альтернативна вартість*
- ◆ *вартість для суспільства*
- ◆ *вартість для постачальника/виробника*
- ◆ *галузь із зростаючою вартістю*
- ◆ *галузь із спадною вартістю*
- ◆ *мінімальна вартість*
- ◆ *середня вартість*

вартість II *value*

оцінка блага з боку попиту.

☛ *цінність*

вартість для постачальника/виробника *supply costs*

вартість виробництва благ безпосередньо для фірми, яка постачає благо на ринку (☛ *вартість*). Не враховує можливі збитки внаслідок виробництва блага для третіх осіб, які не є учасниками двосторонньої ринкової операції (☛ *негативний вплив*).

☉ *витрати постачальника*

вартість для суспільства *costs to society*

загальна вартість виробництва певного блага, яка враховує вартість для виробника та зовнішню вартість; остання дорівнює збиткам від негативних зовнішніх ефектів (впливів), які можуть виникати внаслідок виробництва цього блага (наприклад,

забруднення довкілля).

☛ *вартість для виробника*

☛ *негативний вплив*

☉ *суспільні витрати*

вибір *choice*

ситуація, коли є альтернативні варіанти в прийнятті рішень, наприклад, при визначенні варіанту використання рідкісних ресурсів, розподілу благ, доходів.

◆ *вибір між цінністю благ та цінністю*

відпочинку

◆ *індивідуальний вибір*

◆ *найкращий можливий вибір*

вибір між цінністю благ та цінністю відпочинку *choice between the value of the goods and the value of the leisure*

вибір між доходом як джерелом для придбання товарів і послуг, що утворюється внаслідок роботи за наймом, та часом для відпочинку, який стає можливим при відмові від роботи; обидва блага мають певну цінність для людини, але вона мусить робити компромісний вибір між ними.

вигода *benefit*

користь, яку отримують економічні агенти: домогосподарство - від споживання певного обсягу блага (з урахуванням обмежених можливостей, які задаються кривою попиту), фірма - від продажу продукції (☛ *виручка*). Чиста вигода для домогосподарства - різниця між вигодою та витратами, які виникають при купівлі товару (☛ *надлишок споживача*), для фірми - між вигодою (виручкою від реалізації товару) та вартістю виробництва товару (☛ *вартість*).

◆ *загальна вигода для суспільства*

◆ *зовнішні вигоди для споживачів*

◆ *максимізація вигоди*

видаткова політика *expenditure policies*

сукупність передбачених бюджетом програм державних видатків, зокрема соціального спрямування, та заходів по їх реалізації.

☉ *програми державних видатків*

використовуваний дохід *disposable income*

доходи домогосподарств після сплати податків та отримання трансфертних платежів (різноманітних субсидій).

випуск

output

товари або послуги в грошовому чи натуральному вимірі, які вироблені фірмою (галуззю) за певний проміжок часу з використанням необхідних для цього ресурсів.

☞ **продукція**

- ♦ **випуск продукції на одиницю вкладених ресурсів**
- ♦ **додатковий випуск**
- ♦ **продукція державних установ**

випуск продукції на одиницю

вкладених ресурсів

output per unit of input

(або середній продукт ресурсу, або продуктивність ресурсу) - загальний обсяг випуску, поділений на обсяг ресурсів, що витрачені на забезпечення цього випуску; наприклад, продуктивність ресурсу "праця" дорівнює випуску, який забезпечено певним обсягом використання праці (L) і всіх інших ресурсів, поділеному на обсяг використання праці L.

виручка

revenue

сума грошей (R), яку отримує фірма від реалізації на ринку виробленої продукції в обсязі Q за ціною P, дорівнює добутку PQ. Ототожнюється з вигодою для фірми, яку вона отримує від виходу на ринок і продажу своєї продукції.

☞ **вигода**

- ♦ **сукупна/загальна виручка**

витрати

cost

☞ **вартість**

витрати

постачальника/виробника

supply costs

☞ **вартість для постачальника/виробника**

влада (державна)

government

одна з трьох груп економічних агентів (☞ **діаграма кругообігу**), включає центральні та місцеві органи влади різних рівнів; визначає правила поведінки інших агентів; з метою проведення державної політики приймає економічні та політичні рішення (☞ **державна політика, економічні рішення, політичні рішення**); на деяких ринках бере безпосередню участь у виробництві та споживанні благ (☞ **державний сектор**).

☞ **органи державної влади; уряд; держава**

- ♦ **встановлена владою плата за забруднення**
- ♦ **державна власність**
- ♦ **державна субсидія**
- ♦ **державне втручання**
- ♦ **державні регулятори**
- ♦ **місцеві органи влади; місцеве самоврядування**
- ♦ **продукція державних установ**
- ♦ **центральні органи влади**

власність

ownership

встановлена владою плата за

забруднення

government tax on polluters

податок, який дозволяє ліквідувати або зменшити негативний зовнішній вплив забруднень.

втрати

losses

втручання

intervention

втручання в роботу ринкової

системи

intervention in the market system

☞ **державне втручання**

галузь

industry

в мікроекономічному аналізі - сукупність фірм, які виробляють близьку за споживчими характеристиками продукцію; якщо вся ця продукція є однорідною, то галузь відповідає одній з умов ☞ **повної конкуренції**.

- ♦ **галузь із зростаючими витратами**
- ♦ **галузь із спадними витратами**

галузь із зростаючою вартістю

(виробництва)

increasing cost industry

галузь, при розширенні якої середня вартість виробництва зростає за рахунок підвищення цін використаних ресурсів (у відповідності з властивістю рідкості ресурсів). Для такої галузі крива довгострокової ринкової пропозиції нахилена вгору.

- ☞ **довгостроковий період**
- ☞ **крива пропозиції**
- ☞ **середня вартість**

галузь із спадною вартістю (виробництва)

decreasing cost industry

галузь, при розширенні якої середня вартість виробництва зменшується за рахунок зниження цін використаних ресурсів. Для такої галузі довгострокова крива ринкової пропозиції нахилена вниз (а не вгору, як для більш поширених галузей із зростаючою вартістю виробництва). Такі галузі, як правило, породжують природні монополії.

- ☞ довгостроковий період
- ☞ крива пропозиції
- ☞ середня вартість
- ☞ природна монополія

граничний продукт marginal product (MP)

додатковий випуск продукції, який забезпечується використанням додаткової одиниці ресурсу (наприклад, додаткового робітника).

- ☞ додатковий випуск

державна government; state

- ☞ влада
- ☞ органи державної влади; уряд

державна власність government ownership

скупність фірм - виробників товарів та послуг, які перебувають у державній власності, а також власність державних установ.

державна політика public policy

скупність програм і дій державної влади, які вона спрямовує для вирішення певних проблем суспільства.

державна служба public service

державна субсидія government subsidy

- ☞ субсидія

державна установа public agency

державне втручання government intervention

втручання в роботу саморегульованого ринкового механізму - прямий або непрямий

вплив на ринкові ціни чи обсяги благ, які продаються на ринку. В ринковій та змішаній економіці спрямоване на підвищення ефективності роботи ринків (тобто підвищення загального добробуту в суспільстві) або на вирішення проблеми справедливого розподілу благ та доходів.

- ☞ втручання в роботу ринкової системи

державне підприємство public/state enterprise

підприємство, яке перебуває у державній власності.

- ☞ державний сектор

державне управління public administration

поєднання теорії і практики, що покликане сприяти кращому розумінню державної влади та її зв'язку з суспільством, заохочувати державну політику, спрямовану на досягнення ефективності, вирішення соціальних проблем суспільства і дедалі більше задоволення потреб населення.

державний сектор public sector

галузі або окремі фірми, які перебувають у державній власності; в змішаній економіці обмежується в основному виробництвом суспільних благ та природними монополіями; в командній економіці майже всі галузі та фірми.

- ☞ суспільний сектор

державний управлінець public manager

діаграма кругообігу в ринковій системі

flow diagram of the market system

графічна модель, яка дозволяє спрощено описати функціонування ринкової економіки; демонструє кругообіг благ (ресурсів або факторів виробництва, товарів і послуг) та доходів в економіці з двома секторами - виробничим і споживчим, з двома групами учасників - відповідно фірмами та домогосподарствами, які взаємодіють на ринках двох типів - ринках факторів виробництва та ринках товарів і послуг (рис.1, стор.75). Якщо цю модель доповнити державним сектором з відповідними зв'язками, то будемо мати модель кругообігу для змішаної економіки (рис.2, стор.75).

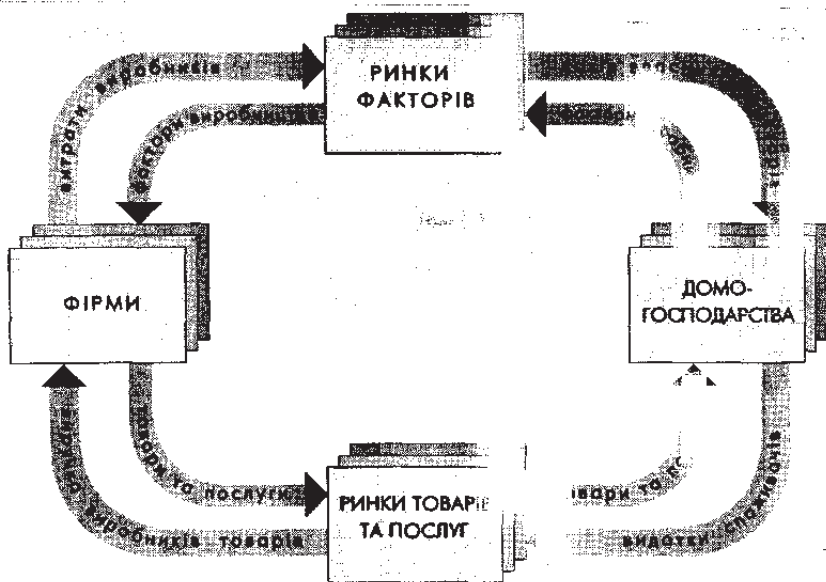

Рис. 1. Діаграма кругообігу в ринковій системі.

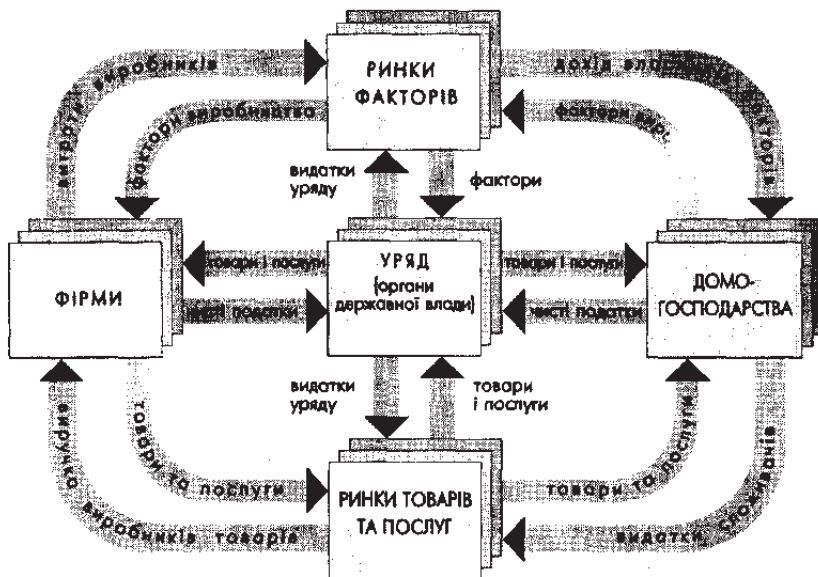

Рис. 2. Діаграма кругообігу в ринковій системі з державним сектором.

довгострокова політика

long run policy

політика, яка може бути реалізована лише в довгостроковому періоді, тому що потребує таких заходів, для здійснення яких потрібен тривалий час.

☛ **довгостроковий період**

довгостроковий період (для фірми)

long run

період у діяльності фірми, достатній для зміни обсягів використання всіх без винятку факторів виробництва, які потрібні фірмі для випуску продукції (на відміну від короткострокового періоду).

◇ **довгострокова політика**

додатковий випуск

extra output

☛ **граничний продукт**

домогосподарство

household

економічний агент, який є власником факторів виробництва і їхнім постачальником на ринку факторів та споживачем товарів і послуг; метою діяльності є максимізація корисності (задоволення, вигоди) від споживання благ з урахуванням обмежених (доходами) можливостей.

☛ **діаграма хрестобіт**

☛ **економічний агент**

◇ **споживач**

дохід

income

сума грошей, яку отримує домогосподарство від продажу власних факторів виробництва на відповідних ринках факторів, складається із заробітної плати, рентних доходів, процентного прибутку.

◇ **використований дохід**

◇ **дохід на душу населення**

◇ **доходи від ринкової системи; ринкові доходи**

◇ **перерозподіл доходу**

◇ **розподіл доходів**

◇ **система оподаткування доходів;**

система прибуткових податків

дохід на душу населення

income per capita

сукупний (сумарний) дохід всіх економічних агентів країни (валовий внутрішній продукт або валовий національний продукт) за певний період (рік), поділений на чисельність населення.

доходи від ринкової системи

market incomes

☛ **ринкові доходи**

економіка

economy

☛ **економічна система**

◇ **змішана економіка**

◇ **ринкова економіка**

◇ **централізована планова система**

економічна методологія

economic methodology

методологія, яка спирається на емпіричні факти про предмет дослідження, використовує поняття, принципи, закони, концепції, метод моделювання, апарат кількісного аналізу емпіричних фактів - економетрику, з метою обґрунтування позитивних або нормативних тверджень у галузі теорії і практики, зокрема економічної політики.

економічна модель

economic model

умовний образ (відображення) економічного явища, об'єкта або процесу, сконструйований для спрощення їхнього дослідження.

☛ **модель**

економічна політика

economic policy

різновид державної політики, спрямованої на розв'язання економічних проблем суспільства.

☛ **державна політика**

економічна проблема

economic problem

проблема, яка формулюється в термінах економічної теорії і аналізується та розв'язується з використанням аналітичного апарату теорії. Відомі основні економічні проблеми (або питання): що, як, для кого, коли (☛ **економічна теорія**). На мікрорівні розглядаються проблеми ефективності та справедливості (розподілу), на макрорівні - стабілізації та зростання, зайнятості, стану зовнішніх розрахунків.

◇ **макроекономічні проблеми**

економічна система

economic system

утворюється складовими елементами - економічними агентами (домогосподарствами, фірмами та владою) і ринками (ресурсів та продуктів), на яких взаємодіють агенти;

визначається правилами поведінки учасників і характером їх взаємодії. Розрізняються централізована планова, ринкова та змішана економічні системи.

☞ **діаграма кругообігу**

☞ **економіка**

◆ **домогосподарство**

◆ **змішана економіка**

◆ **ринкова економіка**

◆ **централізована планова система**

економічна теорія

economics

наука, що вивчає, яким чином в суспільстві з обмеженими можливостями (рідкісними ресурсами) і необмеженими людськими потребами вирішуються основні економічні проблеми: ЦЮ (які блага виробляти і в якому обсязі), ЯК ці блага повинні бути вироблені, ДЛЯ КОГО повинні вироблятися блага, КОЛИ споживати блага (ресурси). Теорія включає дві взаємопов'язані складові частини - мікроекономіку та макроекономіку.

◆ **макроекономіка**

◆ **мікроекономіка**

економічне зростання

economic growth

динаміка щорічних темпів зміни реального валового національного продукту (ВВП) або реального ВВП на душу населення. Досягнення стійкого економічного росту - одна з головних цілей економічної політики.

☞ **зростання**

☞ **ріст**

економічне мислення

economic thinking

☞ **економічна методологія**

☞ **економічна теорія**

економічне рішення

economic decision

рішення, яке приймається з урахуванням економічних законів на підставі економічного аналізу, метою якого, як правило, є підвищення ефективності функціонування економічної системи в цілому або окремих її елементів.

☞ **політичне рішення**

економічний агент

economic agent

елемент економічної системи (☞ **діаграма кругообігу**), який має власні інтереси і здатний приймати рішення, спрямовані на покращення свого становища; це домогосподарства і фірми (в суто ринковій

економіці), а також влада (в будь-якій іншій економічній системі).

☞ **учасник**

◆ **влада; органи державної влади;**

◆ **державна; уряд**

◆ **домогосподарство**

◆ **підприємець**

◆ **постачальник**

◆ **споживач**

◆ **фірма**

економічний аналіз

economic analysis

аналіз, який здійснюється з використанням методології економічної теорії з метою отримання тверджень нормативного або позитивного характеру.

☞ **економічна методологія**

економічний ріст

economic growth

☞ **економічне зростання**

ефективність

efficiency

зв'язок між обсягами витрат рідкісних ресурсів та випуском готової продукції; вимірюється у фізичних одиницях (технологічна ефективність) або у вартісних одиницях (економічна ефективність). Означає вимогу отримувати найбільші вигоди при найменших витратах при досягненні будь-якої мети, реалізації певного проєкту або політики.

◆ **компроміс між справедливістю та ефективністю**

◆ **критерії ефективності**

◆ **максимізація ефективності**

◆ **повна системна ефективність**

◆ **ринкова ефективність; ефективність ринку**

ефективність всієї системи

full system efficiency

☞ **повна системна ефективність**

ефективність ринку

market efficiency

☞ **повна системна ефективність**

☞ **ринкова ефективність**

загальна вигода для суспільства

total benefit to society

сума приватних вигід споживачів блага на відповідному ринку та зовнішніх вигід інших економічних агентів (що не є учасниками цього ринку), які виникають у випадку позитивних впливів.

☞ **позитивний вплив**

загальна виручка

total revenues (TR)

☞ **скупна виручка**

зайнятість

employment

один з індикаторів стану економіки, підвищенням рівня якого повинна опікуватись державна влада. Рівень зайнятості - це частка у процентах кількості зайнятих (тих, що працюють) від загальної чисельності робочої сили.

замінники

substitutes

блага, які замінюють одне одного у споживанні: при збільшенні обсягу попиту на одне з них зменшується попит на інше благо, і навпаки.

☞ **блага**

заробітна плата

wage

дохід, який отримує власник робочої сили (домогосподарство) від продажу її на ринку праці фірми; ціна фактора виробництва "праця" на ринку праці.

⊕ **ставка заробітної плати**

⊖ **мінімальні норми заробітної плати**

затрати

inputs

☞ **фактори виробництва**

⊕ **ресурси**

збиток

diseconomy

☞ **зовнішні збитки**

⊕ **негативний зовнішній ефект**

⊖ **зовнішні втрати**

звільнення від податків

tax break

земля

land

один з основних факторів виробництва; в більш широкому розумінні - будь-які первинні, тобто неперероблені рідкісні ресурси, які використовуються у виробництві інших благ.

⊕ **природні ресурси**

⊖ **пропозиція землі; надання землі (в оренду)**

⊖ **рента**

змішана економіка

mixed economy

економічна система, в якій, на відміну від ринкової економіки, державна влада відіграє більш або менш активну роль у прийнятті рішень про розподіл ресурсів та доходів; зокрема, певна частка товарів та послуг виробляється фірмами або установами, які є державною власністю.

☞ **економічна система**

змова підприємців

conspiratorial behaviour of entrepreneurs

угода між підприємцями (наприклад, картель), спрямована на отримання монопольного прибутку учасниками змови за рахунок скорочення випуску продукції та встановлення монопольної ціни. Така угода є, як правило, таємною, тому що погіршує умови конкуренції, зменшує ринкову ефективність і через це забороняється антимонопольним законодавством.

зовнішні вигоди для споживачів

external benefits to consumers

☞ **позитивний вплив**

зовнішні втрати/збитки

external diseconomy

☞ **негативний вплив**

⊖ **встановлена державою плата за забруднення**

зовнішні ефекти/впливи

externalities

прямий вплив дій учасників певного ринку (фірми чи домогосподарства) на добробут іншого економічного агента (що не є учасником цього ринку); цей позитивний або негативний вплив не відображається в ринковій ціні.

⊖ **зовнішні вигоди для споживачів**

⊖ **зовнішні втрати**

⊖ **негативний вплив**

⊖ **позитивний вплив**

зростання

economic growth

☞ **економічне зростання**

інвестиції

investment

збільшення запасів капіталу в економічній системі, яке призводить до зростання пропозиції капіталу.

індивідуальний вибір individual choice

вибір, який робить індивід (економічний агент) з урахуванням своїх обмежених можливостей з метою максимізації задоволення (чистої вигоди).

інфляція inflation

одна з макроекономічних проблем, яку повинен розв'язувати уряд; полягає у підвищенні рівня цін на ресурси та товари, веде до зменшення реальних доходів, дестабілізує економічну систему.

інформація information

- ♦ асиметрична інформація
- ♦ брак інформації
- ♦ повна поінформованість/обзнаність

існуюча власність на ресурси initial ownership of resources

зафіксований початковий розподіл ресурсів між економічними агентами, при якому аналізуються подальші зміни у варіантах використання ресурсів та розподілу готової продукції з метою визначення ефективного варіанту розміщення ресурсів.

капітал capital

один з основних факторів виробництва, власниками якого є домогосподарства, а споживачами - фірми; будь-які створені за участю людини вироби, які використовуються у виробництві благ; ресурс тривалого користування. Розрізняють фізичний капітал (обладнання, споруди виробничого призначення, запаси) та людський капітал (навчання, вміння, спеціальні знання, необхідні у виробництві товарів).

- ♦ пропозиція капіталу
- ♦ процент
- ♦ ринок капіталу

кількість quantity ☞ обсяг

комплектні блага complements

блага, які споживаються у комплекті: при збільшенні обсягу попиту на одне з комплектних благ зростає попит на інше.

компроміс trade-off

- ♦ компроміс між цінністю послуг вдома і цінністю заробітку
- ♦ компроміс між справедливістю та ефективністю

компроміс між більшою мірою рівності та більшою мірою ефективності trade-off between more equality and more efficiency ☞ компроміс між справедливістю та ефективністю

компроміс між справедливістю та ефективністю equity-efficiency trade-off

вибір, який треба робити владі та суспільству: намагання підвищити справедливість у розподілі доходів шляхом їхнього перерозподілу з використанням податків, субсидій та інших державних регуляторів веде до зменшення загальної ефективності економіки, тобто до втрат сукупного добробуту всіх економічних агентів, і навпаки (рис.3).

- ♦ компроміс між більшою мірою рівності та більшою мірою ефективності

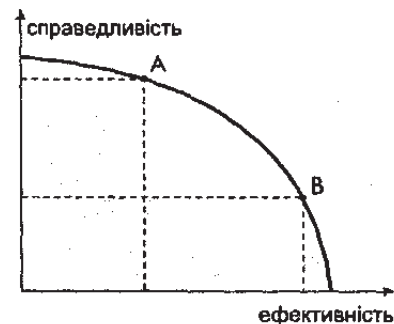

Рис. 3. Компроміс між справедливістю і ефективністю.

компроміс між цінністю домашніх послуг і цінністю заробітку trade-off between the value of services at home and the value of earnings

бажання збільшити обсяги домашньої неоплачуваної роботи, яка приносить користь родині, веде до скорочення обсягів оплачуваної роботи і відповідного зменшення заробітку; цінність останнього полягає в

можливості купувати корисні блага.

комунальні послуги *public utilities*

конкурентна ціна *competitive price*

ціна блага на конкурентному ринку, яка дорівнює вартості виробництва блага для виробника і одночасно цінності блага для споживача (на відміну від монопольної ціни).

☞ *рівноважна ціна*

конкурентний ринок *competitive market*

ринок, на якому діють більше одного постачальника і більше одного споживача благ і на якому певним чином визначені умови конкуренції

☞ *конкуренція*

☞ *умови конкуренції*

◆ *конкурентна ціна*

◆ *повністю конкурентний ринок*

конкуренція *competition*

1) ситуація на ринку (або тип ринкової структури), на якому діють більше одного постачальника і споживача благ; залежно від умов конкуренції розрізняють повну конкуренцію і неповну - монополістичну конкуренцію та олігополію (☞ *умови конкуренції; повна конкуренція*);

2) процес зіткнення інтересів фірм, які максимізують свої прибутки, на ринку певної продукції (☞ *конкуруючі фірми*).

◆ *неспроможність конкуренції*

◆ *повна конкуренція*

конкуруючі фірми *competing firms*

фірми, які виробляють однорідну або близьку за споживчими якостями продукцію та інтереси яких перетинаються на ринку при максимізації прибутку в боротьбі за споживача та визначенні ринкової ціни.

корисність *utility*

задоволення, яке отримує індивід від споживання товарів та послуг або здійснення певної діяльності. Концепція корисності утворює основи теорії поведінки споживачів, вона дозволяє суміряти цінність отримання різноманітних благ споживачем з урахуванням його індивідуальних смаків та уподобань.

- ◆ *вигода*
- ◆ *смаки та уподобання*
- ◆ *цінність*

короткостроковий період (для фірми) *short run*

період у виробничій діяльності фірми, протягом якого вона може змінити обсяги використання лише деяких із ресурсів, що забезпечують випуск продукції (на відміну від довгострокового періоду); його тривалість залежить від технології виробництва.

◆ *політика в короткостроковому періоді*

крива

curve

◆ *крива попиту*

◆ *крива пропозиції*

крива попиту *demand curve*

графічна інтерпретація поняття "попит" у системі координат "обсяг попиту (горизонтальна вісь) - ціна" (вертикальна вісь); кожна точка кривої попиту показує ціну і обсяг блага, який споживачі бажають і можуть придбати за цією ціною за інших незмінних умов. При зміні цих умов (нецінових чинників попиту) крива попиту зсувається, що відбиває зміну попиту; при зміні ціни крива не зсувається, змінюється лише обсяг попиту. Крива попиту звичайно має спадний характер, що відповідає закону попиту зворотньому зв'язку між ціною блага і обсягами попиту (рис.5, стор.89).

☞ *попит; обсяг попиту*

крива пропозиції *supply curve*

графічна інтерпретація поняття "пропозиція" в системі координат "обсяг пропозиції - ціна", кожна точка кривої показує ціну і обсяг блага, який продавці бажають і можуть запропонувати за цією ціною за інших незмінних умов. При зміні цих умов (нецінових чинників пропозиції) крива пропозиції зсувається, що відбиває зміну пропозиції; при зміні ціни крива не зсувається, змінюється лише обсяг пропозиції. Крива пропозиції звичайно має зростаючий характер, що відповідає закону пропозиції - прямому зв'язку між ціною блага і обсягом пропозиції (рис.5, стор.89).

☞ *пропозиція; обсяг пропозиції*

◆ *крива пропозиції з нахилом вгору*

крива пропозиції з нахилом вгору

supply curve sloping upward

традиційний вигляд кривої пропозиції у відповідності із законом пропозиції: вищій ціні відповідає більший обсяг пропозиції

☞ **крива пропозиції**

критерії ефективності

efficiency criteria

в мікроекономіці - правила, які дозволяють визначати, чи досягнуті:

- 1) ефективність в обміні благами;
- 2) ефективність використання ресурсів у виробництві;
- 3) ефективність на ринках готової продукції.

критерій

criterion

◆ **критерій ефективності**

макроекономіка

macroeconomics

складова частина економічної теорії, що аналізує стан та розвиток економічної системи як єдиного цілого на шляху вирішення основних економічних проблем за допомогою узагальнених показників (валовий продукт, національний дохід, рівень цін, безробіття тощо).

☞ **економічна теорія**

макроекономічні проблеми

macroeconomic problems

економічні проблеми, що пов'язані з макроекономічними індикаторами стану економічної системи - економічним зростанням і стабілізацією, інфляцією, безробіттям, станом зовнішніх розрахунків. Державна влада повинна спрямовувати свою політику на поліпшення цих показників з урахуванням суспільного вибору при визначенні пріоритетів політики.

- ◆ **економічне зростання**
- ◆ **зайнятість**
- ◆ **інфляція**
- ◆ **стабілізація**
- ◆ **стан зовнішніх розрахунків**

максимальна ціна

maximum price

верхня межа ціни на благо, що встановлена владою: дорожче продавати не можна; метою цього заходу є соціальний захист споживачів. Таке обмеження впливає на ринкову ситуацію лише коли максимальна ціна нижча за рівноважну: тоді обсяг попиту

перевищуватиме обсяг пропозиції, що є передумовою виникнення дефіциту блага.

☞ **рівноважна ціна**

максимізація вигід

maximizing benefits

☞ **максимізація задоволення (потреб)**

максимізація ефективності

maximizing efficiency

процес досягнення такого стану певної системи (наприклад, ринку), коли виконуються відповідні критерії ефективності.

⊕ **повна системна ефективність; ефективність усієї системи**

максимізація задоволення (потреб)

maximizing satisfaction

процес досягнення домогосподарством певних обсягів споживання благ (вибір набору благ), що, з урахуванням його смаків та вподобань, приносить йому найбільшу користь порівняно із задоволенням від споживання будь-якого іншого набору благ.

☞ **вигода; користь; смаки та уподобання**

⊕ **максимізація вигід**

матеріальна допомога по догляду за дітьми

child care benefits

один із заходів соціальної політики державної влади.

☞ **соціальна політика**

◆ **альтернативна вартість виховання дітей**

мікроекономіка

microeconomics

складова частина економічної теорії, що вивчає, як вирішують основні економічні проблеми окремі економічні агенти - домогосподарства, фірми та державна влада, як ринки визначають розміщення рідкісних ресурсів та розподіл доходів.

☞ **економічна теорія**

мінімізація вартості

minimizing costs

процес досягнення фірмою таких обсягів використання ресурсів, коли вартість набору ресурсів, необхідних для забезпечення певного обсягу випуску продукції, буде найменшою в порівнянні з вартістю всіх інших наборів ресурсів, які забезпечують той самий обсяг випуску.

місцеве самоврядування *local government*

☞ *місцеві органи влади*

місцеві органи влади *local government*

органи влади, які вирішують питання державного управління в межах певного регіону.

☞ *місцеве самоврядування*

модель

model

☞ *економічна модель*

☞ *обмеження*

монополізований ринок *monopolized market*

ринок, на якому з боку пропозиції діє фірма-монополіст.

☞ *монополія*

монополія *monopoly*

ситуація на ринку (тип ринкової структури), коли одна фірма-монополіст пропонує весь (або майже весь) ринковий обсяг блага, для якого не існує близьких замінників; конкуренція з боку інших постачальників відсутня через існування бар'єрів для появи на ринку фірм-конкурентів.

☞ *монополізований ринок*

☞ *монополісна ціна*

☞ *монополісне становище*

☞ *природна монополія*

☞ *регульовані монополії*

☞ *ціноутворювач*

монополісна ціна *monopoly price*

ціна, яку встановлює на ринку фірма-монополіст, що максимізує свій прибуток; за інших незмінних умов, вона вища за конкурентну завдяки монополісному становищу постачальника.

☞ *конкурентна ціна*

☞ *регулювання монополісної ціни*

монополісне становище *monopoly position*

полягає в можливості монополіста встановлювати монополісну ціну та захищати ринок від конкурентів вхідними бар'єрами.

надання землі (в оренду) *supply of land*

☞ *пропозиція землі*

надлишок *surplus*

☞ *надлишок споживача*

надлишок споживача *consumer surplus*

чиста вигода, яка може виникнути для окремого споживача, якщо його загальні витрати на придбання певного обсягу блага (добуток ціни товару і обсягу споживання) будуть меншими від загальної вигоди, яку він отримує від споживання блага в цьому обсязі (☞ *вигода*). Геометрично інтерпретується як площа фігури, що утворюється вертикальною віссю цін, горизонтальною лінією ринкової ціни та кривою індивідуального попиту (рис. 4). Відповідно надлишок споживачів на ринку блага утворюється як різниця між загальною вигодою всіх споживачів блага та їхніми загальними витратами, визначається аналогічно надлишку окремого споживача з використанням кривої ринкового попиту замість кривої індивідуального попиту.

Рис. 4. Надлишок споживача.

надходження до бюджету *revenues*

найкращий можливий вибір *best choice possible*

вибір, який робить економічний агент (домогосподарство, фірма, влада тощо) при максимізації своєї чистої вигоди від певної операції з урахуванням своїх обмежень можливостей.

☞ *оптимальна точка, оптимальний*

варіант

☞ *оптимальний варіант*

негативний вплив *negative effect*

прямий вплив дій учасників певного ринку (фірми або домогосподарств) на втрати

добробуту (або зовнішні втрати) інших економічних агентів (що не є учасниками цього ринку), які не компенсуються через ціновий механізм.

☞ **зовнішні втрати**

негативний економічний ефект **diseconomy**

☞ **збиток**

нерегульований ринок **unaided market**

ринок, на якому ціни, обсяги попиту та пропозиції блага визначаються дією саморегульованого ринкового механізму, а поведінка продавців та покупців визначається бажанням максимізувати власну вигоду і не обмежується владою.

нерівність **inequality**

нерівний розподіл благ та доходів між індивідами внаслідок нерівного початкового розподілу ресурсів та роботи ринків.

несправедливість (у розподілі благ та доходів) **unfair**

несправедливий, з огляду на політичний вибір суспільства, розподіл благ та доходів між індивідами внаслідок роботи ринкового механізму.

неспроможність конкуренції **failure of competition**

ситуація на ринку, коли порушуються умови вільної конкуренції через змову підприємств або монополізацію ринку; в таких випадках ринок перестає бути конкурентним і неспроможний функціонувати ефективно.

неспроможність ринкової системи з огляду на моральні чинники **moral failures of the market system**

недатність саморегульованого ринку зашкодити виробництву товарів та послуг, які є абсолютно небажаними або обмежити виробництво не зовсім бажаних, з огляду на моральні чинники, товарів (алкоголь, цигарки).

неспроможність ринкової системи з огляду на політичні чинники **political failures of the market system**

неспроможність саморегульованої рин-

кової системи врахувати політичні чинники (політичний вибір суспільства) при розміщенні ресурсів, визначенні обсягів виробництва благ та цін на ресурси, товари і послуги.

неспроможність ринкової системи з огляду на соціальні чинники **social failures of the market system**

неспроможність саморегульованої ринкової системи врахувати без державного втручання соціальні чинники, тобто вирішити проблему справедливого (з урахуванням суспільного вибору) розподілу благ та доходів від ринкової діяльності.

неспроможність ринку **market failures**

ситуації, в яких ринкова система не може забезпечити ефективне функціонування ринку з використанням лише механізмів саморегулювання; можуть проявлятися при виробництві та розподілі суспільних благ, при наявності зовнішніх ефектів, порушеннях умов конкуренції (зокрема, через існування природних монополій), за умов недостатньої (асиметричної) поінформованості економічних агентів.

- ◆ **асиметрична інформація**
- ◆ **зовнішні ефекти/впливи**
- ◆ **неспроможність конкуренції**
- ◆ **неспроможність ринкової системи з огляду на моральні чинники**
- ◆ **неспроможність ринкової системи з огляду на політичні чинники**
- ◆ **неспроможність ринкової системи з огляду на соціальні чинники**
- ◆ **природна монополія**
- ◆ **суспільні блага**

нормативні акти органів державної влади **government regulations**

важелі, використання яких дозволяє владі впливати на стан ринків та поведінку економічних агентів з метою проведення певної економічної політики.

- ◆ **норми мінімальної заробітної плати**
- ◆ **правила безпеки на виробництві**

нормативні акти, які регулюють поведінку в бізнесі **regulations on business behaviour**

сукупність законодавчих актів та інших нормативних документів державних структур, які регулюють різні аспекти діяльності фірм.

норми безпеки на виробництві **safety regulations**

норми мінімальної заробітної плати

minimum wage standards

визначаються державною владою (інколи за погодженням із профспілками) з метою більш справедливого розподілу доходів, ніж забезпечують нерегульовані ринки; встановлена ставка заробітної плати (годинна чи за місяць) не може бути нижчою від цієї норми.

обмежені (економічно) ресурси

scarce resources

☞ **рідкісні ресурси**

обмеженість (економічна)

scarcity

☞ **рідкісність**

обмеження

constraint

чинники, які треба брати до уваги споживачем з необмеженими потребами при виборі певного набору споживчих товарів та послуг, виробникам - при виробництві товарів. Необхідність враховувати обмеження при прийнятті рішень веде до проблеми вибору.

обсяг

quantity

☞ **кількість**

◆ **обсяг попиту**

◆ **обсяг пропозиції**

обсяг попиту

quantity demanded

обсяг блага, що його бажає і може придбати окремий споживач (якщо йдеться про індивідуальний попит) або всі споживачі разом (якщо попит ринковий) за певний проміжок часу при певній ціні і незмінних нецінових чинниках попиту. Обсяг попиту слід відрізнити від попиту: при зміні ціни блага обсяг попиту змінюється, а крива попиту не зсувається.

☞ **попит; крива попиту**

обсяг пропозиції

quantity supplied

обсяг блага, що його бажає і може запропонувати окремий виробник (якщо йдеться про індивідуальну пропозицію) або всі виробники на ринку разом (якщо пропозиція ринкова) за певний проміжок часу при певній ціні і незмінних нецінових чинниках пропозиції. Обсяг пропозиції слід відрізнити від пропозиції: при зміні ціни

блага обсяг пропозиції змінюється, а крива пропозиції не зсувається.

☞ **пропозиція; крива пропозиції**

оптимальна точка

optimal point

☞ **оптимальний варіант**

оптимальне рішення

optimal decision

найкраще рішення з точки зору бажаної мети з урахуванням обмежених можливостей; наприклад, вибір споживачем набору благ, найбільш корисного серед усіх наборів, які йому доступні, з урахуванням бюджетних можливостей споживача.

☞ **найкращий можливий вибір**

☞ **оптимальний варіант**

☞ **оптимальна точка**

оптимальний варіант

optimal point

найкращий серед усіх альтернативних варіантів з точки зору певного показника оптимальності - критерію оптимальності.

☞ **найкращий можливий вибір**

☞ **оптимальне рішення**

☞ **оптимальна точка**

оптимальний розподіл/ розміщення ресурсів

optimal allocation of resources

такий розподіл, коли кожний економічний агент отримує максимальні вигоди від використання отриманих ресурсів при мінімальних витратах на їх придбання; при оптимальному розподілі будь-який перерозподіл ресурсів з метою збільшення чітхось вигод веде до зменшення вигоди хоча б одного з інших економічних агентів.

☞ **вигода; максимізація вигод**

органи державної влади

government

☞ **влада**

☞ **уряд; держава**

перерозподіл доходу

redistribute income

вторинний розподіл доходів за допомогою податкової системи та трансфертних платежів, який здійснює державна влада при проведенні соціальної політики; його метою є більш справедливий розподіл доходів ніж той, що складається в результаті роботи ринкової системи, з огляду на політичний вибір суспільства.

☞ **розподіл доходів**

☞ **соціальна політика**

підприємець *entrepreneur*

суб'єкт економічної системи, який, як правило, є одночасно власником фірми та її менеджером, що організує процес виробництва благ з метою максимізації прибутку та бере на себе ризик, пов'язаний з прийняттям рішень.

- ☞ **фірма**
- ✦ **змова підприємців**

підприємство *enterprise; firm*

- ☞ **фірма**
- ✦ **державне підприємство**

повна конкуренція *perfect competition*

ситуація на ринку (або тип ринкової структури), коли виконуються умови:

- 1) частка кожного постачальника і споживача в загальному обсязі ринкової продукції незначна, ніхто не домінує на ринку;
- 2) продукція однорідна;
- 3) учасники можуть вільно входити на ринок та виходити з нього;
- 4) постачальники не взаємодіють один з одним, так само і споживачі;
- 5) всі учасники повністю поінформовані для визначення своєї поведінки (☞ **повна поінформованість**).

☞ **повністю конкурентний ринок**

повна поінформованість/обізнаність *perfect knowledge*

ситуація на ринку, коли всі продавці та покупці мають всю необхідну інформацію (на противагу асиметричній інформації) для прийняття рішень про ефективні (оптимальні) обсяги виробництва та споживання блага; це одна з передумов повної конкуренції.

повна системна ефективність *full system efficiency*

ефективність, яка враховує ефективність у виробництві (досягається при мінімізації вартості виробництва), ефективність у споживанні (досягається при максимізації задоволення потреб споживачів з урахуванням їхніх смаків та уподобань) і певний баланс між інтересами виробників та споживачів на ринках (за рахунок виконання деяких вимог до рівнів ринкових цін та співвідношень між ними) (☞ **критерій ефективності**). Досягається лише за умов ☞ **повної конкуренції**.

- ☞ **ефективність всієї системи**
- ☞ **максимізація ефективності**
- ✦ **максимізація задоволення потреб**
- ✦ **максимізація вигоди**
- ✦ **мінімізація вартості**
- ✦ **оптимальний розподіл ресурсів**

повністю конкурентний ринок *perfectly competitive market* ☞ **повна конкуренція**

податкова система *tax system*

сукупність податків та правил їхнього стягнення.

☞ **система оподаткування**

податок *tax*

кошти, які стягуються державою з економічних агентів (виробників, споживачів, власників факторів виробництва) з метою вирішення проблем більш справедливого розподілу доходів або підвищення ефективності роботи ринкової системи.

- ✦ **встановлена державою плата за забруднення**
- ✦ **звільнення від податків**
- ✦ **податкова система**
- ✦ **система оподаткування доходів**

позитивний вплив *positive effect*

прямий вплив дій учасників певного ринку (фірм або домогосподарств) на підвищення добробуту (або зовнішні вигоди) інших економічних агентів (що не є учасниками цього ринку), які не компенсуються через цінний механізм.

☞ **зовнішні вигоди для споживачів**
✦ **загальна вигода для суспільства**

політика *policy*

- ☞ **державна політика**
- ✦ **вядаткова політика**
- ✦ **довгострокова політика**
- ✦ **економічна політика**
- ✦ **політика в короткостроковому періоді**
- ✦ **соціальна політика**

політика в короткостроковому періоді *short run policy*

політика, яка реалізується лише в короткостроковому періоді; інструменти її проведення обмежені в часі, що виключає використання заходів, які можуть бути здійснені лише у віддаленій перспективі.

✦ **короткостроковий період**

політичне рішення *political decision*

рішення, яке ґрунтується не на економічній доцільності (☞ **економічне рішення**), а на суспільному виборі, який робить уряд, спираючись на волю суспільства (або політичних сил, що привели його до влади); можуть стосуватись соціальної політики, визначення суспільних пріоритетів у розв'язанні проблем, які треба вирішувати суспільству.

помилковий розподіл ресурсів *misallocation of resources*

такий, що веде до зменшення ефективності економічної системи порівняно з оптимальним розподілом ресурсів.
☞ **оптимальний розподіл ресурсів**

попит *demand*

співвідношення між ціною блага та його обсягом, який покупці бажають і можуть придбати по цій ціні за інших незмінних умов. Зображується у табличному вигляді (таблиця попиту), графічному (крива попиту) або аналітичному (функція попиту). Попит слід відрізнити від обсягу попиту: попит змінюється при зміні нецінових чинників (смаків та уподобань споживачів, їхніх доходів, цін на суміжні блага) і не змінюється при зміні ціни блага; при зміні попиту крива попиту зсувається.

- ☞ **крива попиту**
- ☞ **обсяг попиту**
- ◇ **попит на продукцію державних установ**
- ◇ **споживач**

попит на продукцію державних установ *demand for the government's products*

попит, який формують інші економічні агенти на результати діяльності органів державної влади - правила поведінки, регулятори, інформаційні послуги тощо; визначається готовністю членів суспільства сплачувати податки у відповідному обсязі на утримання органів влади (як плату за цю продукцію).

постачальник *supplier*

економічний агент, який постачає блага на відповідний ринок; на ринках продукції - це фірми, на ринках факторів - домогосподарства.

працедавець *employer*

фірма (підприємець), яка, виходячи з попиту на свою продукцію, утворює вторинний попит на працю і надає можливість найманим робітникам працювати і отримувати заробітну плату.

праця *labor*

один з основних факторів виробництва, власниками якого є домогосподарства; це фізичні та розумові здібності людей, які можуть бути використані у виробництві благ.

- ☞ **фактори виробництва**
- ☞ **труд**
- ◇ **пропозиція праці**
- ◇ **робоча сила**

прибуток *profit*

різниця між виручкою від реалізації готової продукції та вартістю її виробництва для виробника.

- ☞ **діаграма кругообігу**

приватний ринковий сектор *private market sector*

сукупність фірм (виробників товарів та послуг), які перебувають у приватній власності.

приватний ринок *private market*

- ☞ **ринок приватних благ**
- ◇ **приватний ринковий сектор**

прийнятна ціна *appropriate price*

ціна на продукцію природної монополії, яка прийнятна для виробника (дозволяє йому працювати беззбитково) і для суспільства, тому що нижча за монополюсну ціну; регулюється державною владою.

- ☞ **регулювання монополюсної ціни**

принцип альтернативної вартості *principle of opportunity costs*

підхід до оцінки вартості блага з урахуванням кращої з альтернативних можливостей використання ресурсів, що необхідні у виробництві цього блага.

- ☞ **альтернативна вартість**

природна монополія *natural monopoly*

галузь, у якій середня вартість виробництва продукції буде меншою при

існуванні лише одного виробника, ніж при більшій їх кількості; демонополізація такої галузі неефективна, тому що веде до збільшення вартості виробництва.

⊗ **галузь із спадною вартістю**
(виробництва)

природні ресурси

land

☞ **земля**

проблема "зайців"/безбілетників **free rider problem**

проблема стягнення плати за користування суспільним благом; через неможливість обмежити коло користувачів таким благом важко стягнути гроші за користування ним. Тому виникає проблема визначення ринкового попиту на суспільне благо та джерел покриття витрат на задоволення попиту.

☞ **суспільне благо**

програми державних видатків

expenditure policies

☞ **видаткова політика**

програми соціального страхування

social insurance systems

☞ **соціальна політика**

продукція

product

результат виробничої діяльності окремої фірми, галузі, економічної системи у натуральних або грошових одиницях.

⊗ **випуск**

◆ **граничний продукт**

◆ **попит на продукцію державних установ**

◆ **продукція державних структур**

◆ **риннок готової продукції**

продукція державних установ **government's products; outputs of the government**

результати діяльності державної влади для суспільства; певні правила поведінки, які регулюють соціально-економічні процеси, контролюючи заходи щодо їхнього виконання; інформаційні та інші послуги економічним агентам; у більш широкому розумінні - також продукція підприємств державного сектора.

☞ **державний сектор**

пропозиція

supply

співвідношення між ціною блага та його обсягом, який продавці бажають і можуть

запропонувати за цією ціною. Зображується у табличному вигляді (таблиця пропозиції), графічному (крива пропозиції) або аналітичному (функція пропозиції). Пропозицію слід відрізняти від обсягу пропозиції: пропозиція змінюється при зміні нецінових чинників (технології, цін на ресурси, податків, для деяких благ - природних умов) і не змінюється при зміні ціни блага; при зміні пропозиції крива пропозиції зсувається.

☞ **крива пропозиції**

☞ **обсяг пропозиції**

◆ **витрати поставальника/виробника**

◆ **пропозиція землі; надання землі (в оренду)**

◆ **пропозиція капіталу**

◆ **пропозиція праці**

◆ **ціна ринкової пропозиції**

пропозиція землі

supply of land

співвідношення між ціною землі, що пропонується в оренду (рентою) та її обсягом, який власники землі (домогосподарства) бажають та можуть надати споживачам земельних ресурсів за інших незмінних умов.

⊗ **надання землі (в оренду)**

пропозиція капіталу

supply of capital

співвідношення між ціною капіталу (процентом) та його обсягом, який власники капіталу (домогосподарства) бажають та можуть запропонувати на ринку його споживачам (фірмам) за інших незмінних умов.

пропозиція праці

supply of labor

співвідношення між ціною праці (заробітною платою) та її обсягом, який власники цього ресурсу (домогосподарства) бажають та можуть запропонувати на ринку працедавцям (фірмам) за інших незмінних умов.

процент

interest

ціна фактора виробництва - капіталу.

регульована монополія

regulated monopoly

монополія (як правило, природна), економічна діяльність якої регулюється державою; найчастіше регулюються ціни.

☞ **регулювання монопольної ціни**

регулювання

regulation

- ♦ нормативні акти органів державної влади
- ♦ правила безпеки на виробництві
- ♦ нормативні акти, які регулюють поведінку в бізнесі
- ♦ регульована монополія
- ♦ регулювання монопольної ціни

регулювання монопольної ціни

regulating the monopoly price

регулювання ціни продукції монополії (як правило, природної) з боку держави з метою зменшення втрат суспільного добробуту та підвищення ринкової ефективності - шляхом наближення монопольної ціни до конкурентної та збільшення обсягу постачання блага на ринок.

- ♦ прийятна ціна

результати роботи ринкової системи

market outcomes; outcomes of the market system

розподіл ресурсів, товарів, послуг та доходів від економічної діяльності між економічними агентами, що склався внаслідок роботи ринкової системи без втручання з боку влади.

рента

rent

ціна фактора виробництва - землі (природних ресурсів).

- ☞ земля
- ☞ фактори виробництва

ресурс

resource

- ☞ фактори виробництва
- ♦ існуюча власність на ресурси
- ♦ оптимальний розподіл ресурсів
- ♦ помилковий розподіл ресурсів
- ♦ рідкісні ресурси
- ♦ розподіл/розміщення ресурсів

ресурси

inputs, resources

- ☞ фактори виробництва
- ☞ затрати
- ♦ випуск продукції на одиницю вкладених ресурсів

ринкова економіка

market economy

економічна система, в якій рішення про розміщення ресурсів та виробництво товарів і послуг приймаються за допомогою цінового

механізму на відповідних ринках шляхом добровільного обміну між економічними агентами - фірмами і домогосподарствами; всі рішення приймаються децентралізовано, всі учасники - вільні і незалежні у своєму виборі.

- ☞ ринкова система

ринкова ефективність

market efficiency

- ☞ повна системна ефективність
- ☞ ефективність ринку

ринкова система

market system

- ♦ ринкова економіка
- ♦ втручання в ринкову систему
- ♦ діаграма кругообігу в ринковій системі
- ♦ результати роботи ринкової системи

ринкова ціна

market price

ціна блага, яка в суто ринковій системі встановлюється на ринку цього блага внаслідок взаємодії всіх його покупців та продавців при певному обсязі продажів (☞ *рівноважна ціна*). У змішаній економіці може регулюватися державною владою.

ринкові доходи

market incomes

доходи, які отримують домогосподарства на ринках від продажу власних факторів виробництва (праці, капіталу, землі). Слід відрізнити від доходів, що отримані за соціальними програмами.

- ☞ доходи від ринкової системи

ринок

market

один з елементів ринкової системи (☞ *діаграма кругообігу*); механізм обміну благами, який передбачає наявність постачальників, що формують пропозицію благ, та споживачів, які визначають попит на блага; взаємодія представників попиту і пропозиції дозволяє визначити ціну та обсяг обмінюваних благ. Залежно від типу благ розрізняються ринки готової продукції (товарів та послуг) і ринки факторів виробництва; залежно від структури ринку, умов конкуренції - конкурентні і монополізовані ринки.

- ♦ ефективність ринку
- ♦ конкурентний ринок
- ♦ монополізований ринок
- ♦ нерегульований ринок
- ♦ неспроможність ринку
- ♦ повністю конкурентний ринок
- ♦ результати роботи ринку
- ♦ ринкова ціна

- ✦ ринкові доходи
- ✦ ринок готової продукції
- ✦ ринок інвестицій
- ✦ ринок капіталу
- ✦ ринок праці
- ✦ ринок приватних благ
- ✦ ринок товарів
- ✦ ринок фактора/ресурсу
- ✦ рівноважна ціна
- ✦ рівноважний обсяг
- ✦ ціна ринкової пропозиції
- ✦ ціновий механізм

ринок готової продукції

product market

- ✦ ринок товарів

ринок інвестицій

investment market

- ✦ ринок фактора

ринок капіталу

capital market

ринок одного з факторів виробництва, на якому пропозицію формують власники капіталу (домогосподарства), а попит - виробники товарів та послуг, що використовують капітал як ресурс. На ринку капіталу визначається його ринкова ціна - ставка процента.

ринок послуг системи охорони здоров'я

medical care market

ринок, який утворюється з боку попиту споживачами послуг - населенням країни, з боку пропозиції - медичними закладами різних форм власності (фірмами), які пропонують послуги. Цей ринок, як правило, активно регулюється з боку держави.

ринок праці

labor market

ринок одного з факторів виробництва, де домогосподарства в ролі найманих робітників пропонують свою працю, а фірми - виробники товарів та послуг, потребують її. На ринку праці встановлюється ціна праці - ставка заробітної плати, та обсяг використання праці - кількість зайнятих.

- ✦ зайнятість
- ✦ заробітна платня
- ✦ працедавець

ринок приватних благ

private market

ринок товарів або послуг, які пропонуються приватним сектором економіки.

- ✦ приватний ринок
- ✦ приватний ринковий сектор

ринок товарів

goods market

ринок готової продукції (на відміну від ринків факторів), яку виробники (фірми) пропонують споживачам (домогосподарствам), внаслідок чого встановлюються ринкові ціни на товари і обсяги їх продажу.

- ✦ діаграма кругообігу

ринок фактора/ресурсу

factor market

ринки праці, капіталу, природних ресурсів, де взаємодіють постачальники факторів (домогосподарства) та споживачі (фірми), внаслідок чого встановлюються ринкові ціни на ресурси та обсяги їх продажу.

- ✦ діаграма кругообігу

- ✦ ринок капіталу
- ✦ ринок праці

рівність

equality

мета соціальної політики при розподілі доходів; один з підходів до визначення справедливого розподілу доходів.

- ✦ компроміс між справедливістю та ефективністю

рівноважна ціна

equilibrium price

така ціна блага на ринку, при якій відсутня тенденція до її зміни, коли інші умови (нецінові чинники попиту та пропозиції) залишаються незмінними. Рівноважна ціна досягається, якщо найменша ціна, на яку погоджується продавець певного обсягу блага, збігається з найвищою ціною, на яку погоджується покупець цього ж обсягу блага (рівноважний обсяг). У графічній інтерпретації - це ціна, яка відповідає точці перетину кривих попиту і пропозиції (рис.5).

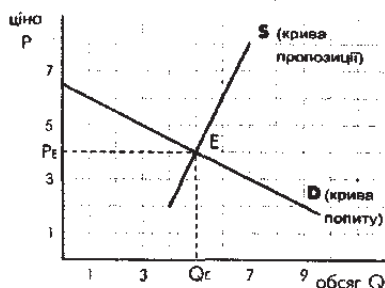

Рис. 5. Ринкова рівновага (P_E, Q_E) в моделі попиту-пропозиції.

рівноважний обсяг *equilibrium quantity*

обсяг блага на ринку, що визначається співпадінням обсягів попиту на благо та пропозиції при рівноважній ціні. В графічній інтерпретації - це обсяг блага, який відповідає точці перетину кривих попиту і пропозиції (рис.5, стор.89).

рідкісні ресурси *scarce resources*

ресурси, наявні обсяги яких є обмеженими не лише абсолютно, а й економічно.

- ☞ **рідкісність**
- ☞ **обмежені (економічно) ресурси**

рідкісність *scarcity*

фундаментальна властивість економічних благ: через безмежність людських потреб обсяги благ, які можуть пропонуватись в економічній системі, менші за бажані обсяги. Обсяги природних ресурсів також завжди обмежені, але існують ресурси, обсяг попиту на які навіть при нульовій ціні менший за наявні обсяги цих ресурсів (наприклад, атмосферне повітря); такі блага називаються вільними (дармовими); вони обмежені (фізично), але не є рідкісними; рідкісність означає економічну, а не абсолютну обмеженість благ.

- ☞ **обмеженість (економічна)**
- ☞ **рідкісні ресурси**

ріст *growth*

- ☞ **економічне зростання**

рішення *decision*

- ☞ **економічне рішення**
- ☞ **оптимальне рішення**
- ☞ **політичне рішення**

робоча сила *labor force*

працездатне населення, як зайняті, так і безробітні; наприклад, в американській статистиці - всі люди віком від 16 років і старші.

розподіл доходів *distribution of incomes*

такий їх розподіл між індивідами (економічними агентами), що складається в результаті роботи ринкової системи.

- ☞ **результати роботи ринкової системи**
- ☞ **розподіл доходів**

розподіл/розміщення ресурсів *allocation of resources*

розподіл ресурсів між альтернативними варіантами їхнього використання, наприклад, між різними технологічними процесами виробництва благ.

- ☞ **оптимальний розподіл ресурсів**
- ☞ **помилковий розподіл ресурсів**

сектор *sector*

- ☞ **державний сектор**
- ☞ **приватний ринковий сектор**

середня вартість *average cost (AC)*

вартість виробництва певного обсягу продукції фірмою, поділена на цей обсяг.

- ☞ **вартість**

система *system*

- ☞ **економічна система**

система оподаткування *tax system*

- ☞ **податкова система**

система оподаткування доходів *income tax system*

сукупність законодавчих актів щодо оподаткування доходів та механізмів їх реалізації; визначає розподіл податкового тягаря між багатими і бідними, є механізмом перерозподілу доходів та інструментом соціальної політики державної влади.

- ☞ **система прибуткових податків**

система прибуткових податків *income tax system*

- ☞ **система оподаткування доходів**

смаки і/або уподобання *tastes and/or preferences of consumers*

індивідуальне ставлення споживача до окремих благ чи наборів благ, що відбивається на його здатності порівнювати альтернативні блага (набори благ) за шкалою "краще - гірше - байдуже" і робити відповідний до своїх смаків і можливостей вибір.

- ☞ **корисність**

соціальна допомога *social assistance*

- ☞ **соціальна політика**

соціальна політика **social policy**

складова державної політики, яка спрямована на досягнення більш справедливого розподілу доходів порівняно з розподілом, який формується в саморегульованій ринковій системі, шляхом перерозподілу доходів. У широкому розумінні визначає, яким чином і скільки ресурсів має піти на допомогу тим, хто з певних причин не може забезпечити себе за рахунок лише ринкових доходів.

- ☞ **ринкові доходи**
- ◆ **матеріальна допомога по догляду за дітьми**
- ◆ **перерозподіл доходу**
- ◆ **програми соціального страхування**
- ◆ **соціальна допомога**
- ◆ **суспільний добробут**

споживання **consumption**

- 1) процес задоволення потреби у певному товарі або послугі;
 - 2) частка доходу, яка використовується на задоволення поточних потреб (на відміну від нагромадження).
- ◆ **субсидіювання споживання**

споживач **consumer; demander**

економічний агент, який формує попит на певне благо; це домогосподарства на ринках товарів і послуг, фірми на ринках факторів.

- ☞ **економічний агент**
- ◆ **домогосподарство**
- ◆ **зовнішні вигоди для споживачів**
- ◆ **надлишок споживача**
- ◆ **смаки і/або уподобання споживачів**
- ◆ **цінність для споживачів**

стабілізація **stabilization**

одна з макроекономічних проблем, яку повинен вирішувати уряд, щоб пом'якшити прояви безробіття та інфляції.

ставка заробітної плати **wage**

- ☞ **заробітна плата**

ставка субсидії **rate of subsidy**

обсяг фінансових або інших ресурсів, які надаються отримувачу субсидії з розрахунку на одиницю виміру його діяльності.

- ☞ **субсидії**

стан зовнішніх розрахунків **external balances**

співвідношення між експортом та імпортом.

субсидіювання споживання **subsidize consumption**

корегуючий захід державної влади, що здійснюється з метою підвищення ефективності ринкової системи у разі існування зовнішніх ефектів - позитивних впливів.

- ☞ **позитивні впливи**

субсидія **subsidy**

надання державою фінансових або інших ресурсів економічним агентам (фірмам, домогосподарствам); може бути прямою і непрямую, призначатися з метою підвищення ефективності функціонування економіки або вирішення проблем соціальної справедливості, підтримки виробничої діяльності, експорту, зайнятості або доходів.

- ◆ **державна субсидія**
- ◆ **ставка субсидії**
- ◆ **субсидіювання споживання**

сукупна виручка **total revenues (TR)**

сума грошей, яку отримує постачальник товарів (послуг) після продажу їх на ринку, дорівнює добутку обсягу проданого товару (Q) на ціну (P), за якою реалізовано товар.

- ☞ **загальна виручка**

суспільний добробут **social welfare**

загальний добробут у суспільстві, який визначається добробутом кожного окремого індивіда; добробут індивіда може визначатись як корисність, яку він має від споживання благ, що здобути внаслідок певного розподілу доходів. Перерозподіл доходу, таким чином, веде до зміни суспільного добробуту, який є результатом проведення певної соціальної політики; через це в англійській літературі поняття "social welfare" інколи розглядається як синонім соціальної політики.

- ☞ **соціальна політика**
- ◆ **розподіл доходів**
- ◆ **перерозподіл доходів**

суспільний сектор **public sector**

- ☞ **державний сектор**

суспільні блага *public goods*

блага, надання яких окремій особі неможливе без одночасного надання їх іншим особам: не можна позбавити когось можливості користуватись, наприклад, світлом маяка (невиключеність у споживанні); надання суспільного блага новому споживачеві не потребує додаткових виробничих витрат (неконкурентність у споживанні); вони також не можуть бути поділені між споживачами (неподільність).

◇ **проблема "зайців"/безбилетників**

суспільні витрати *costs to society*

☞ **вартість для суспільства**

технологічні зміни *technological change*

зміни у знаннях про можливості найкращого сполучення факторів виробництва для забезпечення випуску продукції; визначаються зміною нормативів витрат ресурсів на випуск одиниці продукції, можуть вести до заміни одних ресурсів на інші.

технологія *technology*

знання про те, як сполучити різні фактори виробництва для забезпечення випуску певного блага; кількісно характеризується сукупністю норм витрат ресурсів на випуск одиниці готової продукції.

◇ **технологічні зміни**

товари і послуги *goods and services*

блага (кінцева продукція), на які є попит з боку потенційних споживачів і які пропонуються виробниками (постачальниками) на ринках відповідних благ.

☞ **блага; попит**

труд *labor*

☞ **праця**

умови конкуренції *competitive conditions*

умови, які визначають конкретний тип ринкової структури:

- 1) частка кожного з учасників у ринковому обсязі попиту або пропозиції;
- 2) ступінь однорідності продукції на ринку;
- 3) можливості входження нових фірм на

ринку та виходу з ринку;

4) умови взаємодії продавців між собою та покупців між собою, можливість змов учасників;

5) можливості отримання необхідної інформації для визначення поведінки на ринку (☞ **повна поінформованість, асиметрична інформація**).

◇ **конкуренція**
◇ **повна конкуренція**

уряд

government

☞ **влада**

☞ **органи державної влади; держава**

учасник (економічних процесів) *economic agent*

☞ **економічний агент**

фактори виробництва *factors of production*

блага, які потрібно придбати фірмі для забезпечення випуску інших благ - готової продукції; основні види факторів - капітал, праця, земля (природні ресурси), підприємницький хист. Власниками факторів є домогосподарства, які продають їх фірмам на ринках відповідних факторів.

☞ **ресурс**

◇ **земля; природні ресурси**
◇ **капітал**
◇ **праця**
◇ **ринок фактора/ресурсу**

фірма *firm*

економічний агент, що є споживачем факторів виробництва на ринках факторів, виробником продукції та її продавцем на ринках товарів і послуг; головною метою діяльності є максимізація прибутку як різниці між виручкою та вартістю виробництва.

☞ **підприємство**

◇ **конкуруючі фірми**

централізована планова система *centrally planned system*

економічна система, в якій рішення про обсяги виробництва, ціни, розподіл благ та доходів приймає державна влада.

центральні органи влади *central government*

органи влади, які розв'язують питання державного управління на загальнодержавному рівні.

☞ **державне управління**

ціна *price*

сума грошей за одиницю товару або послуги, яку отримує продавець при продажу та витрачає покупець при купівлі цієї одиниці; мінова цінність блага, якщо благо обмінюється на гроші ([☞] **цінність**). На конкурентному ринку - це рівноважна ціна, яка визначається взаємодією сил попиту і пропозиції ([☞] **рівноважна ціна**).

- ◆ заробітна плата
- ◆ конкурентна ціна
- ◆ максимальна ціна
- ◆ монопольна ціна
- ◆ прийнятна ціна
- ◆ процент
- ◆ рента
- ◆ ринкова ціна
- ◆ рівноважна ціна
- ◆ ціна ринкової пропозиції
- ◆ ціновий механізм
- ◆ ціноутворювач

ціна ринкової пропозиції *market supply price*

мінімальна ціна, за якою постачальники погоджуються продати на ринку певний обсяг блага; така ціна забезпечує фірмі беззбитковість виробництва (нульовий економічний прибуток за наявності нормального прибутку). Визначається за допомогою кривої пропозиції при кожному визначеному обсягові блага; тобто ціна пропозиції певної одиниці блага дорівнює вартості її виробництва.

☞ **вартість**

цінність *value*

оцінка блага з боку попиту (на відміну від вартості - оцінки з боку пропозиції); визначається корисністю блага для споживачів (згідно з Маршаллом). Мінова цінність - це обсяг іншого блага, що його споживач згодний обмінити на одиницю свого; якщо інше благо - гроші, тоді мінова цінність є ціною блага. (Послідовники марксистської економічної теорії визначають цінність/вартість відповідно до теорії трудової вартості).

◆ **цінність для споживачів**

цінність для споживачів *value to consumers* [☞] **цінність**

ціновий механізм *price mechanism*

механізм, який забезпечує на ринку дію ціни як сигналу, що координують поведінку учасників - виробників та споживачів, при прийнятті ними індивідуальних рішень про обсяги споживання та постачання блага.

ціноутворювач *price setter*

економічний агент, який має можливість встановлювати ціну, наприклад, фірма-монополіст на ринку якогось приватного блага або державна влада на ринку суспільного блага.

Англо-український словник економічних термінів

A

allocation of resources
розподіл/розміщення ресурсів
appropriate price
прийнятна ціна
asymmetric information
⊗ **lack of information**
асиметрична інформація
average cost (AC)
середня вартість

B

benefit
вигода
best choice possible
⊗ **optimal point**
найкращий можливий вибір

C

capital
капітал
capital market
ринок капіталу
central government
центральні органи влади
centrally planned system
централізована планова система
child care benefits
матеріальна допомога по догляду
за дітьми
choice
вибір
**choice between the value of the
goods and the value of the leisure**
вибір між цінністю благ та цінністю
відпочинку
competing firms
конкуруючі фірми

competition
конкуренція
competitive conditions
умови конкуренції
competitive market
конкурентний ринок
competitive price
конкурентна ціна
complements
комплектні блага
**conspiratorial behaviour of
entrepreneurs**
змова підприємців

constraint
обмеження
consumer
споживач
consumer surplus
надлишок споживача
consumption
споживання

cost
вартість; витрати
costs to society
вартість для суспільства; суспільні
витрати

criterion
критерій
curve
крива

D

decision
рішення
decreasing cost industry
⊗ **natural monopoly**
галузь із спадною вартістю
(виробництва)
demand
попит
demand curve
крива попиту

demand for the government's products
попит на продукцію державних установ
demandeur
споживач
diseconomy
збиток; негативний економічний ефект
disposable income
використовуваний дохід
distribution of incomes
розподіл доходів

E

economic agent
економічний агент; учасник
economic analysis
економічний аналіз
economic decision
економічне рішення
economic growth
⊗ **growth**
економічне зростання; економічний ріст
economic methodology
економічна методологія
economic model
⊗ **model**
економічна модель
economic policy
економічна політика
economic problem
економічна проблема
economic system
економічна система
economic thinking
економічне мислення
economics
економічна теорія
economy
економіка
efficiency
ефективність
efficiency criteria
критерії ефективності
employer
працедавець
employment
зайнятість
enterprise
підприємство; фірма
entrepreneur
підприємець

equality
рівність
equilibrium price
рівноважна ціна
equilibrium quantity
рівноважний обсяг
equality-efficiency trade-off
компроміс між справедливістю та ефективністю
expenditure policies
програми державних видатків
external balances
стан зовнішніх розрахунків
external benefits to consumers
⊗ **positive effect**
зовнішні вигоди для споживачів
external diseconomy
⊗ **negative effect**
зовнішні втрати/збитки
externalities
зовнішні ефекти/впливи
extra output
⊗ **marginal product (MP)**
додатковий випуск

F

factor market
ринок фактора/ресурсу
factors of production
⊗ **inputs; resource**
фактори виробництва
failure of competition
неспроможність конкуренції
firm
фірма
flow diagram of the market system
діаграма кругообігу в ринковій системі
free rider problem
проблема "зайців"/безбилетників
full system efficiency
⊗ **maximizing efficiency**
повна системна ефективність; ефективність усієї системи

G

goods
блага; товари
goods and services
товари і послуги
goods market
ринок товарів

government

влада; органи державної влади;
уряд; держава

government intervention

⊗ **intervention in the market system**
державне втручання

government ownership

державна власність

government regulations

нормативні акти органів державної
влади

government subsidy

державна субсидія

government tax on polluters

встановлена владою плата за
забруднення

government's products

⊗ **outputs of the government**
продукція державних установ

growth

⊗ **economic growth**
зростання; ріст

H**household**

домогосподарство

I**income**

дохід

income per capita

дохід на душу населення

income tax system

система оподаткування доходів;
система прибуткових податків

increasing cost industry

галузь із зростаючою вартістю
(виробництва)

individual choice

індивідуальний вибір

industry

галузь

inequality

нерівність

inflation

інфляція

information

інформація

initial ownership of resources

існуюча власність на ресурси

inputs

⊗ **factors of production; resource**
ресурси; фактори виробництва;
затрати

interest

процент

intervention

втручання

intervention in the market system

⊗ **government intervention**
втручання в роботу ринкової
системи

investment

інвестиції

investment market

ринок інвестицій

L**labor**

праця; труд

labor force

робоча сила

labor market

ринок праці

lack of information

⊗ **asymmetric information**
брак інформації

land

земля; природні ресурси

local government

місцеві органи влади; місцеве
самоврядування

long run

довгостроковий період

long run policy

довгострокова політика

losses

втрати

M**macroeconomic problems**

макроекономічні проблеми

macroeconomics

макроекономіка

marginal product (MP)

⊗ **extra output**
граничний продукт

market

ринок

market economy

⊗ **market system**
ринкова економіка

market efficiency

ринкова ефективність;
ефективність ринку

market failures

неспроможність ринку

market incomes

доходи від ринкової системи;
ринкові доходи

market outcomes

⊗ **outcomes of the market system**
результати роботи/діяльності
ринку

market price

ринкова ціна

market supply price

ціна ринкової пропозиції

market system

⊗ **market economy**

ринкова система

maximizing benefits

⊗ **maximizing satisfaction**
максимізація вигід

maximizing efficiency

⊗ **full system efficiency**
максимізація ефективності

maximizing satisfaction

⊗ **maximizing benefits**
максимізація задоволення (потреб)

maximum price

максимальна ціна

medical care market

ринок послуг системи охорони
здоров'я

microeconomics

мікроекономіка

minimizing costs

мінімізація вартості/витрат

minimum wage standards

норми мінімальної заробітної плати

misallocation of resources

помилковий розподіл ресурсів

mixed economy

змішана економіка

model

⊗ **economic model**

модель

monopolized market

монополізований ринок

monopoly

монополія

monopoly position

монопольне становище

monopoly price

монопольна ціна

moral failures of the market system

неспроможність ринкової системи
з огляду на моральні чинники

N**natural monopoly**

⊗ **decreasing cost industry**
природна монополія

negative effect

⊗ **external diseconomy**
негативний вплив

O**opportunity cost**

альтернативна вартість

opportunity cost of leisure

альтернативна вартість відпочинку

opportunity cost of raising children

альтернативна вартість виховання
дітей

opportunity cost of women going to work

альтернативна вартість вибору
жінки, що працює

opportunity cost of work

альтернативна вартість роботи

optimal allocation of resources

оптимальн(-ий/-е) розподіл/
розміщення ресурсів

optimal decision

оптимальне рішення

optimal point

⊗ **best choice possible**
оптимальний варіант; оптимальна
точка

outcomes of the market system

⊗ **market outcomes**
результати роботи ринкової
системи

output

⊗ **product**
випуск

output per unit of input

випуск продукції на одиницю
вкладених ресурсів

outputs of the government

⊗ **government's products**
продукція державних установ

ownership

власність

P**perfect competition**

⊗ **perfectly competitive market**
повна конкуренція

perfect knowledgeповна поінформованість/
обізнаність**perfectly competitive market**☞ perfect competition
повністю конкурентний ринок**policies**

державні програми

policy

політика

political decision

політичне рішення

political failures of the market systemнеспроможність ринкової системи
з огляду на політичні чинники**positive effect**☞ external benefits to consumers
позитивний вплив**price**

ціна

price mechanism

ціновий механізм

price setter

ціноутворювач

principle of opportunity costs

принцип альтернативної вартості

private market

ринок приватних благ; приватний ринок

private market sector

приватний ринковий сектор

product☞ output
продукція; випуск**product market**

ринок готової продукції

profit

прибуток

public goods

суспільні блага

public administration

державне управління

public agency

державна установа

public enterprise☞ state enterprise
державне підприємство**public manager**

державний управлінець

public policy

державна політика

public sector

державний/суспільний сектор

public service

державна служба

public utilities

комунальні послуги

Q**quantity**

обсяг; кількість

quantity demanded

обсяг попиту

quantity supplied

обсяг пропозиції

R**rate of subsidy**

ставка субсидії

redistribute income

перерозподіл доходу

regulated monopoly

регульована монополія

regulating the monopoly price

регулювання монопольної ціни

regulation

регулювання; нормативний акт

regulations on business behaviour

нормативні акти, які регулюють поведінку в бізнесі

rent

рента

resource☞ factors of production; inputs
ресурс**revenue**

виручка

revenues

надходження до бюджету

S**safety regulations**

правила безпеки на виробництві

scarce resources

рідкісні ресурси; обмежені (економічно) ресурси

scarcity

рідкісність; обмеженість

sector

сектор

short run

короткостроковий період

short run policy

політика в короткостроковому періоді

social assistance
соціальна допомога

social failures of the market system
неспроможність ринкової системи з огляду на соціальні чинники

social insurance systems
програми соціального страхування

social policy
⊗ **social welfare**
соціальна політика

social welfare
⊗ **social policy**
суспільний добробут; соціальна політика

stabilization
стабілізація

state enterprise
⊗ **public enterprise**
державне підприємство

subsidize consumption
субсидювання споживання

subsidy
субсидія

substitutes
замінники; альтернативні блага

supplier
постачальник

supply
пропозиція

supply costs
вартість для постачальника/виробника

supply curve
крива пропозиції

supply curve sloping upward
крива пропозиції з нахилом вгору

supply of capital
пропозиція капіталу

supply of labor
пропозиція праці

supply of land
пропозиція землі; надання землі (в оренду)

surplus
надлишок

system
система

T

tastes and/or preferences of consumers
смаки і/або уподобання споживачів

tax
податок

tax break
звільнення від податків

tax system
податкова система; система оподаткування

technological changes
технологічні зміни

technology
технологія

total benefit to society
загальна вигода для суспільства

total revenues (TR)
сукупна/загальна виручка

trade-off
компроміс

trade-off between more equality and more efficiency
компроміс між більшою мірою рівності та більшою мірою ефективності

trade-off between the value of services at home and the value of earnings
компроміс між цінністю домашніх послуг і цінністю заробітку

U

unaided market
нерегульований ринок

unfair
несправедливість

utility
корисність

V

value
цінність; вартість

value to consumers
цінність для споживачів

W

wage
заробітна плата; ставка заробітної плати

Бібліографія

1. Алле, Морис. Экономика как наука: Сб.: Пер. с франц. -М.: Наука для общества, РГТУ, 1995. -168 с.
2. Аткинсон, Энтони Б., Стиглиц, Джозеф Э. Лекции по экономической теории государственного сектора: Учебник. -М.: Аспект-пресс, 1996. -832 с. - (Программа "Обновление гуманитарного образования в России). (Пер. с англ. [93]).
3. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: Навч. посібник. -К.: Заповіт, 1996. -240 с.
4. Барр, Раймон. Политическая экономия (курс экон. теории): В 2 т. -М.: Межд. отношения, 1994. - Т.1. -608 с.; Т.2. -752 с. (Пер. с франц. [94]).
5. Бенвенисте Г. Овладение политикой планирования: Создание реально выполнимых планов и политики, которая ведет к переменам. -М.: Прогресс, 1994. -304 с. (Пер. с англ. [95]).
6. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. -М.: Дело ЛТД, 1994. - 720 с. (Пер. с англ. [96]).
7. Бункина М.К., Семенов В.А. Макроэкономика (Основы экономической политики): Уч. пособие. -М.: АО "ДИС", 1996. -320 с.
8. Бураковський І.В. Теорія міжнародної торгівлі: Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. -К.: Основи, 1996. -241 с.
9. Введение в рыночную экономику: Уч. пособие для экон. спец. вузов / А.Я.Лившиц и др. -М.: Высш. шк., 1994. -447 с.
10. Гаврилишин Олег. Основні елементи теорії ринкової системи. -К.: Наук. думка, 1992. -128 с.
11. Гайгер, Линвуд Т. Макроэкономическая теория и переходная экономика. - М.: ИНФРА-М, 1996. -560 с. - (Для студентов магистерских отделений по специальности "Управление бизнесом"). (Пер. с англ. [106]).
12. Гальперин В.М., Игнатъев С.М., Моргунов В.И. Микроэкономика. -Т.1. - СПб.: Экономическая шк., 1994. -349 с.
13. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії: Підручник. -К.: Вища шк., 1995. -471 с.
14. Геєць В.М. Економіка України: моделі реформування, зміна структури та прогноз розвитку. -К.: ІДУС при КМ України, 1993. - 120 с.
15. Дзюбик Степан, Ривак Ольга. Основи економічної теорії. -К.: Основи, 1994. - 336 с.
16. Дзюбик С.Д. Антиінфляційна політика: Навч. посібник. -К.: УАДУ при Президентіві України, 1996. -76 с.
17. Долан Э.Дж., Линдсей Д.Е. Рынок: микроэкономическая модель. -СПб: СП "Автокомпл", 1992. -496 с. - (Перероблено одним з авторів для російського видання з [100]).
18. Долан Э.Дж., Линдсей Д.Е. Микроэкономика. -СПб: СПб оркестр: Литера плюс, 1994. -446 с. - (Перевидання [17]).
19. Долан Э.Дж., Линдсей Д.Е. Макроэкономика. -СПб: СПб оркестр: Литера плюс, 1994. -406 с. - (Перероблено одним з авторів для російського видання з книги [99]).
20. Дорнбуш Р., Фішер С. Макроэкономика. -К.: Основи, 1996. -814 с. (Пер. з англ. [101]).

21. **Емцов Р.Г., Лукин М.Ю., Черемных Ю.Н.** Микроэкономика: Уч. пособие. - Уфим. фил. ИППК при МГУ; ВЭГУ. -М., Уфа, 1995. -54 с.
22. **Енгстлер, Петра.** Ринкова економика для бизнеспенів-початківців: Пер. з нім. -К.: Вік, 1992. -223 с.
23. **Жид, Шарль, Рист, Шарль.** История экономических учений: Пер с англ. -М.: Экономика, 1995. -544 с. - (Серия "Экон. наследие", печатается по 3-му русск. изд., 1918).
24. **Загальна економіка: Підручник для 10-11 кл. / І.Ф.Радіонова та ін.** -К.: Заповіт, 1995. -370 с.
25. **Зайдель Х., Теммен Р.** Основы учения об экономике. -М.: Дело ЛТД, 1994. -400 с. (Пер. с нем. [132]).
26. **Замков О.О., Толстопятенко А.В., Черемных Ю.Н.** Математические методы для экономистов: В 2 ч. -М., Уфа: Изд-во ВЭГУ, 1995. -Ч.1. -82 с.; Ч.2. -100 с.
27. **Интрилигатор М.** Математические методы оптимизации и экономическая теория. -М.: Прогресс, 1975. -607 с. (Пер. с англ. [111]).
28. **Исаксен А., Гамильтон К., Гулфасон Т.** Введение в экономику рынка. -СПб.: Судостроение, 1994. -232 с. (Пер. с англ. [112]).
29. **Йохансен Л.** Очерки макроэкономического планирования: В 2 т. -М.: Прогресс, 1982. -Т.1. -400 с.; Т.2. -472 с. (Пер. с англ. [113]).
30. **Казаксов Л.П., Минаева Н.В.** Экономика: Курс лекций. Упражнения, тесты и тренинг. -М.: Изд-во ЦИПКК АП, 1996. -392 с.
31. **Карсон, Роберт Б.** Что знают экономисты: Основы экономической политики на 1990-е годы и в перспективе. -М.: СП "Квадрат", 1993. -320 с. (Пер. с англ. [97]).
32. **Кейнс Дж.М.** Избранные произведения: Пер. с англ. -М.: Экономика, 1993. -543 с. - (Экон. наследие).
33. **Книги по экономике и бизнесу.** Аннотированный справочник изданий на русском языке 1991-1994 гг. - Вып.2. -М.: Сол Систем, 1994. -428 с.
34. **Коуз Р.** Фирма, рынок и право: Пер. с англ. -М.: Дело ЛТД, 1993. -192 с.
35. **Курс экономической теории: Уч. пособие / Голиков А.Н. и др.; Под общ. ред. Чепурина М.Н., Киселевой Е.А.** -МГИМО МИД РФ. -Киров: Изд-во "АСА", 1994. -624 с.
36. **Курс общей экономической теории: Уч. пособие / Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича.** -СПб: Изд-во СПбУЭФ, 1996. -456 с.
37. **Ламперт Х.** Социальная рыночная экономика. Германский путь. -М.: Дело, 1993. -224 с. (Пер. с нем. [115]).
38. **Линдерт П.Х.** Экономика мирохозяйственных связей. -М.: Прогресс, 1992. -520 с. (Пер. с англ. [116]).
39. **Лэйард Р.** Макроэкономика: Курс лекций для российских читателей: Пер. с англ. -М.: "Джон Уайли энд Санз", 1994. -160 с.
40. **Майталь, Шломо.** Экономика для менеджеров: десять важных инструментов для руководителей / АНХ при Правительстве РФ. -М.: Дело, 1996. -418 с. (Пер. с англ. [117]).
41. **Макконнелл К.Р., Брю С.Л.** Экономикс: принципы, проблемы и политика: В 2 т. -М.: Республика, 1992. -Т.1. -399 с.; Т.2. -400 с. (Пер. с англ. [121]).
42. **Максимова В.Ф.** Микроэкономика: Учебник; изд. 3-е, испр. и доп. -М.: СОМИНТЭК, 1996. -328 с.

43. Маленво Э. Лекции по микроэкономическому анализу. -М.: Наука, 1985. - 392 с. (Пер. с франц. [118]).
44. Магистерская программа: Сб. программ учеб. дисциплин экон. фак. МГУ. - М.: ТЕИС, 1996. -Гос. политика и управление. -150 с. -Мат. методы анализа экономики. -112 с. -Экон. теория. -118 с.
45. Макроэкономика: Учебник. / Гальперин В.М. и др.; Под общ. ред. Тарасевича Л.С. -СПб.: Экономическая шк., 1994. -400 с.
46. Маршалл А. Принципы экономической науки: В 3 т. -М.: Прогресс, 1993 ("Экономическая мысль Запада"). -Т.1. -416 с.; Т.2. -310 с.; Т.3. -352 с. (Пер. с англ. [120]).
47. Математическая экономика на персональном компьютере/ Пер. с яп. - М.Кубонива и др.; Под ред. М.Кубонивы. -М.: Финансы и статистика, 1991. - 304 с.
48. Методические указания по курсу "Введение в экономику" (с исполыз. журн. "Экономическая школа", т.1, вып.1) / Науч. ред. В.В.Гальперин. -СПб.: Экономическая шк., 1992. -72 с.
49. Методические указания по курсу "Экономика" (с исполыз. журн. "Экономическая школа", вып.2). -СПб, 1994. -128 с.
50. Микро-, макроэкономика: Практикум / Под общ. ред. Ю.А.Огибина. -СПб.: Литера плюс, Санкт-Петербург оркестр, 1994. -432 с. - (При переводе исполыз. пособия: R.C.Bingham, W.B.Walstad. Study Guide to Accompany McConnell and Brue, N.-Y., 1990; G.W.Yohe. Study Guide to Accompany Samuelson-Nordhaus. Economics. N.-Y., 1989).
51. Мэнкью, Н. Грегори. Макроэкономика. -М.: Изд-во МГУ, 1994. -736 с. (Пер. с англ. [119]).
52. Негиши Т. История экономической теории: Учебник. -М.: Аспект Пресс, 1995. -462 с. - (Проект "Обновл. гуманитарн. образования в России"). (Пер. с англ. [125]).
53. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. -М.: Прогресс, 1995. -496 с. - (Серия "Экон. мысль Запада"). (Пер. с нем. [104]).
54. Основы экономической теории и практики: Учеб.-метод. пособие / Загорюлько М.М. и др. -Волгоград: Изд-во ВГУ, 1994. -342 с.
55. Основы экономической теории: Учеб.-метод. пособие под ред. Р.Нуреева / "Вопросы экономики". -М., №11, 12 (1993), №1, 3, 4, 6 (1994), №12 (1995), №1, 2, 4, 5, 7, 8 (1996).
56. Пиндайк Р., Рубинфельд Д. Микроэкономика. -М.: Экономика, Дело, 1992. - 510 с. (Пер. с англ. [127]).
57. Пиндайк Р., Рубинфельд Д. Мікроекономіка. -К.: Основи, 1997. (Пер. з англ. [127]).
58. Прикладная экономика: Уч. пособие для учащихся старших классов. -М.: Просвещение, 1992. -224 с. (Пер. с англ. [91]).
59. Прикладная экономика: Сб. заданий. -М.: Просвещение, 1993. -256 с. (Пер. с англ. [92]).
60. Программы по экономической теории / Под ред. А.Сидоровича. -М., Уфа: Изд-во ВЭГУ, 1995. -83 с.
61. Протас В.Ф. Микроэкономика: структурно-логические схемы: Уч. пособие для вузов. -М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. -168 с.
62. Радіонова І.Ф. Мікроекономіка та економічна політика: Підручник для екон. спеціальностей вищих навч. закладів. -К.: Таксон, 1996. -240 с.

63. **Расков Н.В.** Рыночная экономика и государство. Введение в теорию: Уч. пособие. -СПб: Изд-во СПбУЭФ, 1995. -35 с.
64. **Сакс Дж.** Рыночная экономика и Россия: Пер. с англ. - ВВС МРМ -М.: Экономика, 1994. -331 с.
65. **Сакс, Джефри Д., Ларрен, Фелипе Б.** Макроэкономика. Глобальный подход. -М.: Дело, 1996. -848 с. (Пер. с англ. [129]).
66. **Сборник задач по экономической теории: микроэкономика и макроэкономика / Голиков А.Н. и др.; МГИМО МИД РФ.** -Киров: обл. типография, 1994. -182 с.
67. **Самуэльсон П.** Экономика. -М.: Прогресс, 1964. (Пер. с англ. с 3-го изд. [130]).
68. **Самуэльсон П.** Экономика: В 2 т. -М.: МГП Алгон, ВНИИСИ, 1992. -Т.1. -336 с.; Т.2. -416 с. (Пер. с англ. с 5-го изд. [130]).
69. **Самуэльсон П.** Економіка. -Львів: Світ, 1993. -496 с. (Скороч. переклад з рос. видання [67]).
70. **Семюелсон П., Нордгауз В.** Макроекономіка. -К.: Основи, 1995. -544 с. (Пер. з англ. [130]).
71. **Семюелсон П., Нордгауз В.** Мікроекономіка. -К.: Основи, 1997 (план). (Пер. з англ. [130]).
72. **Стэнлейк Дж.Ф.** Экономикс для начинающих. -М.: Республика, 1994. -447 с. (Пер. с англ. [133]).
73. **Теория потребительского поведения и спроса / Под ред. В.М.Гальперина.** -СПб: Экономическая шк., 1993. -380 с. - (Серия "Вехи экономической мысли", вып.1).
74. **Теория фирмы / Под ред. В.М.Гальперина.** -СПб: Экономическая шк., 1995. -534 с. - (Серия "Вехи экономической мысли", вып.2).
75. **Тесты и задачи по микро- и макроэкономике: Уч. пособие / Под ред. А.Сидоровича.** -М.: Изд-во МГУ, 1994. -96 с.
76. **Туган-Барановський М.І.** Політична економія: Курс популярний. -К.: Наук. думка, 1994. -264 с. - (Відтворено за текстом першого укр. видання 1919 р.).
77. **Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р.** Экономика. -М.: Дело, 1993. -864 с. (Пер. с англ. [105]).
78. **Хайлбронер Р., Тарроу Х.** Экономика для всех: Пер. с англ. -Тверь: Фамилиа, 1994.
79. **Хайман Д.Н.** Современная микроэкономика: анализ и применение: В 2 т. - М.: Финансы и статистика, 1992. -Т.1 -384 с.; Т.2. -384 с. (Пер. с англ. [110]).
80. **Харбергер А.** Экономическая политика и экономическое развитие: Пер. с англ. -М.: Межд. центр экон. развития, Пасифик БВД Корп. 1994. -44 с.
81. **Хейне Пол.** Экономический образ мышления. -М.: Новости, 1991. -704 с. (Пер. с англ. [107]).
82. **Хикс, Дж.Р.** Стоимость и капитал. -М.: Прогресс, 1988. -488 с. (Пер. с англ. [108]).
83. **Экланд И.** Элементы математической экономики: Пер. с франц. -М.: Мир, 1983. -248 с.
84. **Эклунд К.** Эффективная экономика - шведская модель: Экономика для начинающих и не только для них... -М.: Экономика, 1991. -349 с. (Пер. со швед. [103]).
85. **Экономика: Учебник / Под ред. А.С.Булатова.** -М.: Изд-во БЕК, 1994. -632 с.

86. **Экономика переходного периода:** Для вузов / Под ред. В.Радаева и А.Бузгалина. -М.: МГУ, 1995. -410 с.
87. **Экономикс:** Англо-русский словарь-справочник/ Э.Дж.Долан, Б.И.Домненко. - М.: Лазурь, 1994. -544 с.
88. **Экономическая школа:** Научно-популярный журнал. -СПб: Предприятие "Экономическая школа", вып.1, 1991. -240 с.; вып.2, 1992. -346 с.; вып.3, 1994. -352 с.
89. **Эренберг, Рональд Дж., Смит, Роберт С.** Современная экономика труда. Теория и государственная политика. -М.: МГУ, 1996. -800 с. (Пер. с англ. [102]).
90. **Якобсон Л.И.** Экономика общественного сектора: Основы теории гос. финансов: Учебник для вузов. -М.: Аспект Пресс, 1996. -320 с.

Зарубіжні видання

91. **Applied Economics: A Programme of Junior Achievement.** - Colorado Springs: Junior Achievement Inc., 1990. (Рос. пер. [58]).
92. **Applied Economics: Study Guide.** - Colorado Springs: Junior Achievement Inc., 1990. (Рос. пер. [59]).
93. **Atkinson, A., Stiglitz, J. Lectures on Public Economics.** - London: McGraw-Hill Book Company, 1980. (Рос. пер. [2]).
94. **Barre, Raymond. Economic politique.** - Paris: Presses Universitaires de France. Vol 1, 13e edition, 1983. Vol.2, 7e edition, 1976. (Рос. пер. [4]).
95. **Benveniste, Guy. Mastering the politics of planning.** - San Francisco - Oxford: Jossy - Bass Publishers, 1990. (Рос. пер. [5]).
96. **Blaug, Mark. Economic Theory in Retrospect. 4th Ed.** -Cambridge, NY: Cambridge University Press, 1985. (Рос. пер. [6]).
97. **Carson, Robert B. What Economists Know.** - NY: St. Martin's Press, 1990. (Рос. пер. [31]).
98. **Cullis, John G., Jones, Philip R. Public Finance and Public Choice: Analytical perspectives.** - NY: McGraw-Hill Book Company, 1992.
99. **Dolan, Edwin G., Lindsey, David E. Macroeconomics.** - The Dryden Press, 1991. (Рос. пер. [19]).
100. **Dolan, Edwin G., Lindsey, David E. Microeconomics.** - The Dryden Press, 1990. (Рос. пер. [17, 18]).
101. **Dornbusch, Rudiger, Fischer, Stanley. Macroeconomics, 5th Ed.**- NY: McGraw-Hill Publishing Company, 1990. (Укр. пер. [20]).
102. **Ehrenberg, Ronald G., Smith, Robert S. Modern Labor Economics. Theory and Public Policy.** - Harper Collins College Publishers, 1994. (Рос. пер. [89]).
103. **Eklund, Klas. Var Ekonomi.** - Tiden, 1989. (Рос. пер. [84]).
104. **Eucken, Walter. Grundsätze der Wirtschaftspolitik.** - Tubingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1952. (Рос. пер. [53]).
105. **Fischer, Stanley, Dornbusch, Rudiger, Scmalensee, Richard. Economics, 2nd Ed.** - NY: McGraw-Hill Publishing Company, 1988. (Рос. пер. [79]).
106. **Geiger, Linwood T. Macroeconomic analysis and transitional economy.** - St.Davids: Eastern College, Pennsylvania, 1992. (Рос. пер. [11]).

107. Heyne Paul. *The Economic Way of Thinking*: 5th Ed. - Chicago: Science Research Associates, 1987. (Poc. nep. [81]).
108. Hicks, J.R. *Value and Capital*. - Oxford: At The Clarendon Press, 1939. (Poc. nep. [82]).
109. Holcombe, Randell G. *The Economic Foundations of Government*. - London: The Macmillian Press Ltd, 1994.
110. Hyman D.N. *Modern Microeconomics: Analysis and Applications*. 2nd Ed. - Homewood, Boston: IRWIN, 1992. (Poc. nep. [79]).
111. Intriligator M. *Mathematical optimization and economic theory*. - NY: Prentice-Hall, 1971. (Poc. nep. [27]).
112. Isachsen A., Hamilton C., Gylfasson T. *An Introduction to Market Economics*. - Oxford: Oxford University Press, 1992. (Poc. nep. [28]).
113. Johansen, Leif. *Lectures on Macroeconomic Planning*. - Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1978. (Poc. nep. [29]).
114. **Labor Markets and Social Policy in Central and Eastern Europe: The Transition and Beyond**. Edited by Nicholas Barr. - Oxford, NY: Oxford University Press, 1994.
115. Lampert Heinz. *Die Wirtschafts- und Sozialordnung der Bundesrepublik Deutschland*. - Munchen: OLZOG Verlag, (Poc. nep. [37]).
116. Lindert, Peter H. *International Economics*. 8th ed. - Homewood: IRWIN, 1986. (Poc. nep. [38]).
117. Maital Shlomo. *Executive economics*. - NY: The Free Press, 1995. (Poc. nep. [40]).
118. Malenvaud, Edmund . *Lecons de Theorie Microeconomique*. - Paris: Dunod, 1971. (Poc. nep. [43]).
119. Mankiw, N.Gregory. *Macroeconomics*. - NY: Worth Publishers, 1992. (Poc. nep. [51]).
120. Marshall, Alfred. *Principles of Economics*. 8th Ed. The Macmillan Press Ltd, 1920. (Poc. nep. [46]).
121. McConnell, Campbell R., Brue, Stanley. *Economics: Principles, Problems, and Policies*, 11th Ed. - NY: McGraw-Hill Publishing Company, 1990. (Poc. nep. [41]).
122. McCready, Douglas. *The Canadian Public Sector*. - Toronto: Butterworths, 1984.
123. **Modern public Finance** / Edited by John N. Quigley and Eugene Smolensky. - Cambridge, London: Harvard University Press, 1994.
124. Musgrave, Richard A., Musgrave, Peggy B. *Public Finance In Theory and Practice*: 5th Ed. - NY: McGraw-Hill Book Company, 1989.
125. Negishi, Takashi. *History of Economic Theory*. - Amsterdam: North-Holland, 1987. - (Advanced Textbooks in Economics, vol.26). (Poc. nep. [52]).
126. Parkin, Michael. *Economics*. - Addison-Wesley Publishing Company, 1990.
127. Pindyck R.S., Rubinfeld D.L. *Microeconomics*. - NY: Macmillian Publishing Company, 1989 (1st Ed.); 1992 (2nd Ed.). (Poc. nep. 1-го вид. [56], укр. пер. 2-го вид. [57]).
128. Rosen, Harvey S. *Public Finance*. 4th Ed. - Chicago: IRWIN, 1995.

129. Sachs, Jeffrey D., Larrain, Felipe B. *Macroeconomics in the Global Economy*. - New Jersey: Prentice Hall, 1993. (Рос. пер. [65]).
130. Samuelson, Paul A., Nordhaus, William D. *Economics: 14th Ed.* - NY: McGraw-Hill, 1992. (Рос. пер. 3-го і 5-го видань - [67, 68], укр. пер. 14-го вид. - [70, 71]).
131. Sandford, Cedric. *Economics of Public Finance: An Economic Analysis of Government Expenditure and Revenue in the United Kingdom*. 4th Ed. - Oxford, NY: Pergamon Press, 1992.
132. Seidel, Horst, Temmen, Rudolf. *Grundlagen der Volkswirtschaftslehre*. - Gehlenbuch: Verlag Dr. Max Gehlen, 1991. (Рос. пер. [25]).
133. Stanlake G.F. *Starting Economics*. 4th impression. Longman Group UK Limited, 1992. (Рос. пер. [72]).
134. Starret, David A. *Foundations of Public Economics*. - Cambridge, NY: Cambridge University Press, 1988 (reprinted 1991). - (Cambridge economic handbooks).
135. Stiglitz, Joseph E. *Economics of the Public Sector*. 2nd Ed. - NY: Norton & Company, 1988.
136. Strick, John C. *The Economics of Government Regulations: Theory and Canadian Practice*: 2nd Ed. - Toronto: TEP, 1994.
137. Zerbe, Richard O.Jr., Dively, Dwight D. *Benefit-Cost Analysis in Theory and Practice*. - NY: Harper Collins College Publishers, 1994.

Словники

138. **Англо-русский словарь по экономике и финансам** / А.В.Аникин и др. - СПб: Экономическая шк., 1993.- 590 с.
139. **Бернар И., Колли Ж.-К.** Толковый экономический и финансовый словарь: Фр., русск., англ., нем., исп. терминология: В 2 т. -М.: Межд. отношения, 1994.
140. **Бизнес:** Оксфордский толковый словарь: Англо-русский. -М.: Изд-во "Прогресс-Академия", Изд-во РГГУ, 1995.- 752 с.
141. **Жданова И.Ф., Вартумян Э.Х.** Англо-русский экономический словарь. -М.: Русский язык, 1995. -873 с. - (Около 60 тыс. терминов).
142. **Кілієвич О.І., П'ятницький В.Т., Антошук В.С.** Англо-українсько-російський словник економічних термінів: мікроекономіка: 2-е вид., випр. і доп. -К.: ТОВ "К.І.С.", 1996. -328 с.
143. **Російсько-український словник наукової термінології:** Суспільні науки / Й.Ф.Андреш та ін. -К.: Наук. думка, 1994.- 600 с.
144. **Російсько-український словник-довідник "Порадник ділової людини"** / Укладачі О.М.Коренга, Ю.С.Котиков та ін. -К.: Основи, 1995.- 320 с.
145. **Domagalski S.** Praktyczny polsko-rosyjsko-ukrainski slownik ekonomiczno-handlowy / Практичний польсько-російсько-український економіко-комерційний словник. - Warszawa, WDW, 1994.- 539 с.
146. **MIP/L&H Business Dictionary: English-Russian** / Англо-русский бизнес словарь. -М.: MIP with L&H Publishing Co, 1994.- 1066 с.